

Národní zpráva o výzkumu odborného vzdělávání 2009

ČESKÁ REPUBLIKA

Národní zpráva o výzkumu odborného vzdělávání 2009

Česká republika

Autoři:

Ing. Věra HAVLÍČKOVÁ (Národní vzdělávací fond - Národní observatoř zaměstnanosti a vzdělávání)

Mgr. Martina KAŇÁKOVÁ (Národní ústav odborného vzdělávání)

Ing. Filip PERTOLD, PhD. (CERGE-EI – Centrum pro ekonomický výzkum a doktorské studium)

PhDr. Jana VAVREČKOVÁ (Výzkumný ústav práce a sociálních věcí)

Ing. Jiří VOJTĚCH (Národní ústav odborného vzdělávání)

Ing. Helena VYCHOVÁ, PhD. (Výzkumný ústav práce a sociálních věcí)

Mgr. Martin ZELENKA (Univerzita Karlova v Praze - Pedagogická fakulta)

Editoři:

Ing. Věra CZESANÁ, CSc. (Národní vzdělávací fond - Národní observatoř zaměstnanosti a vzdělávání)

Mgr. Zdenka ŠÍMOVÁ (Národní vzdělávací fond - Národní observatoř zaměstnanosti a vzdělávání)

Tato zpráva je součástí série zpráv o výzkumu odborného vzdělávání v evropských zemích. Zpráva byla vytvořena pod vedením Cedefopu, nicméně názory v ní obsažené přísluší autorům a nemusí odpovídat oficiálnímu stanovisku Cedefopu.

Zpráva byla zpracována za finanční podpory Evropských společenství a Ministerstva školství, mládeže a tělovýchovy ČR.

OBSAH

Abstrakt	2
Téma 1: Přínosy odborného vzdělávání	4
Ing. Filip PERTOLD, PhD.	
Téma 2: Přechody v rámci studijního a pracovního života	12
Mgr. Martina KAŇÁKOVÁ, Ing. Jiří VOJTĚCH, Mgr. Martin ZELENKA, Ing. Helena VYCHOVÁ, PhD.	
Téma 3: Předvídání kvalifikačních potřeb trhu práce	29
Ing. Věra HAVLÍČKOVÁ	
Téma 4: Mobilita a migrace v souvislosti s odborným vzděláváním a zaměstnaností	38
PhDr. Jana VAVREČKOVÁ	

Abstrakt

Národní zpráva o výzkumu odborného vzdělávání z roku 2009 mapuje výzkumné aktivity týkající se odborného vzdělávání a souvisejících oblastí, které probíhaly v období posledních pěti let (2004-2009). Zprávu tvoří čtyři nezávislá témata. Dvě z nich - Přínosy odborného vzdělávání a Mobilita a migrace v souvislosti s odborným vzděláváním a zaměstnaností - určil Cedefop a jsou společná pro všechny členské země ReferNetu. Druhá dvě témata byla vybrána jednotlivými zeměmi na základě národních priorit a dostupného výzkumu. V České republice byla zvolena témata Předvídání kvalifikačních potřeb trhu práce a Přechody v rámci studijního a pracovního života.

Přínosy odborného vzdělávání

Předmětem kapitoly je výzkum přínosů odborného vzdělávání, který je oblastí v ČR poměrně opomíjenou. I přes relativně vysoký počet institucí, které mají v popisu práce výzkum v oblasti vzdělání, skutečný počet použitelných a kvalitních vědeckých prací na téma dopadů vzdělání na společnost a ekonomiku je velmi malý. Výzkum, pokud existuje, se zaměřuje především na výnosy ze vzdělání z hlediska jednotlivce a to především v peněžní podobě, na postavení jednotlivců na trhu práce v závislosti na dosaženém vzdělání, případně absolvování školení v rámci aktivních politik zaměstnanosti a dále se výzkum zabývá i problémem výnosů ze vzdělání pro sociálně vyloučené skupiny. Kapitola popisuje jednotlivé oblasti zaměření výzkumu, přičemž uvádí jak základní sumarizaci výsledků, tak jejich kritické zhodnocení.

Přechody v rámci studijního a pracovního života

Kapitola je rozdělena do čtyř částí, které pojednávají o nedávném výzkumu různých typů přechodů v rámci studijního a pracovního života: (1) přechody ze středního a vyššího odborného vzdělávání na trh práce a na vysoké školy, (2) přechody z vysokoškolského vzdělávání na trh práce, (3) návraty z nezaměstnanosti na trh práce a (4) odchody do důchodu.

Pokud se týče prvního okruhu, tj. přechodů z odborného vzdělávání na trh práce či na vysoké školy, je tato problematika v ČR analyzována zejména prostřednictvím sledování vývoje počtu žáků škol podle vzdělanostní úrovně a oborové struktury; vyhodnocování vzdělávacích programů z hlediska zaměstnatelnosti absolventů škol; sledování přechodu absolventů škol na trh práce a do terciárního vzdělávání, vč. úspěšnosti jejich uplatnění a hodnocení získaného vzdělání; sledování postavení absolventů škol na trhu práce, vč. míry a vývoje jejich nezaměstnanosti a stability profesní volby; hodnocení připravenosti absolventů škol pro trh práce; zjišťování potřeb zaměstnavatelů a analýzy příčin předčasných odchodů mladých lidí ze vzdělávání.

Přechod absolventů vysokých škol ze vzdělávání na trh práce je na celostátní úrovni v České republice sledován a zkoumán ve třech hlavních směrech: monitorováním

nezaměstnanosti absolventů, výzkumy zaměřenými přímo na problematiku uplatnění absolventů vysokých škol a výzkumy, které se obecně zabývají přechodem absolventů ze školy do práce. Vedle toho je realizována řada dílčích šetření, která pro svoje potřeby zajišťují jednotlivé školy či fakulty, ale i různé personální a poradenské firmy nebo agentury.

Podkapitoly Návraty na trh práce a Odchody z trhu práce do důchodu shrnují současný stav výzkumných aktivit věnujících se tematickým oblastem návratů na trh práce, a to zejména rizikových skupin osob a odchodů do důchodu z trhu práce. Přinášejí stručný přehled o organizačním zajištění a realizaci odborného výzkumu v dané problematice, do kterého – vedle orgánů státní správy – jsou zapojeny především veřejné výzkumné instituce a dále i některé neziskové a soukromé organizace.

Předvídání kvalifikačních potřeb trhu práce

Výzkum předvídání kvalifikačních potřeb probíhá v ČR zejména v posledním desetiletí. Věnuje se mu několik institucí v rámci grantů MPSV a MŠMT. Výzkumy jsou zaměřeny třemi směry – na oblast metodickou, systémovou a aplikační. V oblasti metodické se rozvíjí zejména kombinovaný kvantitativně kvalitativní přístup zaměřený na národní úroveň a částečně na úroveň regionální. V současné době projekce již přinášejí validní výsledky, které jsou publikovány a budou rozpracovávány podle potřeb různých skupin uživatelů. Byl navržen systém pro stálé předvídání a předpokládá se jeho pilotní zavádění. V současné době je předvídání přisuzován rostoucí význam, což by mělo do této oblasti výzkumu přinést větší objem finančních prostředků a umožnit takový rozvoj projekcí, aby uživatelé měli pravidelně k dispozici strukturované a relativně spolehlivé informace pro své rozhodování.

Mobilita a migrace v souvislosti s odborným vzděláváním a zaměstnaností

Kapitola je rozvržena do tří tematických oblastí, které se váží k problematice mobility a migrace s ohledem na zaměstnanost, odborné i všeobecné vzdělávání. Jedná se o prostorovou mobilitu v rámci České republiky, migraci českých občanů do zahraničí a imigraci cizinců do ČR, vč. jejich integrace do majoritní společnosti. V rámci těchto tří tematických oblastí je zpracován přehled existujících výzkumných projektů, témat a problémů, specifikovány hlavní výsledky a navržena doporučení pro další směr výzkumné činnosti.

Téma 1: Přínosy odborného vzdělávání

Předmětem kapitoly je výzkum přínosů odborného vzdělávání, který je oblastí v ČR poměrně opomíjenou. I přes relativně vysoký počet institucí, které mají v popisu práce výzkum v oblasti vzdělání, skutečný počet použitelných a kvalitních vědeckých prací na téma dopadů vzdělání na společnost a ekonomiku je velmi malý. Vzhledem k těmto omezením se text zabývá výnosy ze vzdělání z hlediska jednotlivce, a to především v peněžní podobě, postavením jednotlivců na trhu práce v závislosti na dosaženém vzdělání a případně na absolvování školení v rámci aktivních politik zaměstnanosti a dále problémem výnosů ze vzdělání pro sociálně vyloučené skupiny. Každá část obsahuje jak základní sumarizaci výsledků, tak jejich kritické zhodnocení.

1.1 Úvod

Poznatky o přínosech vzdělávání jsou klíčové jednak pro praktické provádění veřejné politiky i pro poznání fungování trhu práce a trhu vzdělání. V post-tranzitivní ekonomice, jakou je Česká republika, navíc vyvstávají specifické otázky, které jsou spjaty s významnými společenskými a ekonomickými změnami, které započaly v 90. letech.

V českém vzdělávacím systému během poslední dekády došlo k výrazné expanzi vysokého školství. Počet zapsaných studentů dosáhl v roce 2006 již polovinu maturitního ročníku, zatímco v roce 1997 to bylo pouze 22 % kohorty. Dopad expanze terciárního vzdělávání na trh práce pro absolventy je jedno ze zásadních témat v České republice. Problém výnosů ze vzdělání je proto nutno brát v kontextu tohoto specifického institucionálního prostředí.

Je třeba zdůraznit, že školství a vzdělání je v českém socioekonomickém výzkumu poměrně nové téma a tomu odpovídá relativně omezený počet odborných zdrojů. Jak je uvedeno v článku Owens (2004), přínosů a dopadů vzdělání na jednotlivce a společnost je celá řada (peněžní, nepeněžní, individuální, společenské), a proto možností výzkumu je velmi mnoho.

V České republice se výzkumem v oblasti vzdělání oficiálně zabývá celá řada institucí. Obecně je možné je rozdělit na dva druhy. Za prvé existují specializované instituce, jejichž oficiálním posláním je právě výzkum a monitoring tohoto sektoru v ČR. Jedná se o Národní ústav odborného vzdělávání, Centrum pro studium vysokého školství, Ústav pro informace ve vzdělávání a Výzkumný ústav pedagogický. Pro druhý typ institucí je vzdělání a školství jedním z mnoha témat. Jedná se především o vysoké školy (Karlova univerzita, Vysoká škola ekonomická, Vysoká škola báňská), ústavy Akademie věd (CERGE-EI, Sociologický ústav Akademie věd) a například Výzkumný ústav práce a sociálních věcí, jako výzkumná instituce Ministerstva práce a sociálních věcí.

I přes relativně vysoký počet institucí, které mají jako hlavní nebo vedlejší úkol výzkum v oblasti vzdělání, skutečný počet použitelných a kvalitních vědeckých prací na téma dopadů vzdělání na společnost a ekonomiku je velmi malý. Důvodů může být hned několik. Podle mého názoru je hlavním důvodem nedostatečné vzdělání většiny odborných pracovníků v oblasti ekonometrických metod socioekonomického výzkumu. Druhým problémem je nedostatek veřejně dostupných individuálních dat v oblasti školství a trhu práce. Jako příklad lze uvést stále nedostupná individuální panelová data se socioekonomickými charakteristikami, především se mzdami.

Tato kapitola se zabývá sumarizací a hodnocením pouze toho výzkumu, který byl publikován v českém nebo anglickém jazyce a týká se České republiky. Dále tyto odborné články musí být veřejně dostupné a projít procesem recenzního řízení. Bohužel to znamená, že řada témat, které jsou zmíněny v Owens (2004), není pokryta, protože na ně neexistuje v současné době aktuální a kvalitní výzkum.

Vzhledem k těmto omezením se text zabývá výnosy ze vzdělání z hlediska jednotlivce, a to především v peněžní podobě, postavením jednotlivců na trhu práce v závislosti na dosaženém vzdělání a případně absolvovaném školení v rámci aktivních politik zaměstnanosti a dále problémem výnosů ze vzdělání pro sociálně vyloučené skupiny. Každá část obsahuje jak základní sumarizaci výsledků, tak jejich – pokud je nutné – kritické zhodnocení.

1.2 Peněžní výnosy ze vzdělání

1.2.1 Vývoj v celé ekonomice

Společenské a ekonomické změny na počátku devadesátých let přinesly s sebou i výrazný skok v požadavcích transformující se ekonomiky na vzdělání pracovníků. Empirická evidence ukazuje, že spolu s přeměnou ekonomiky z centrálně plánované na tržní došlo k výraznému skoku ve výnosech ze vzdělání. Toto je ukázáno v práci Münich a kol. (2005), která pomocí regresní analýzy s využitím výběrového šetření mužů z roku 1996 přináší následující poznatky. V období centrálně plánované ekonomiky vzdělání přinášelo obecně velmi nízké výnosy. Transformace na tržní ekonomiku vedla k jejich výraznému nárůstu, a to více než dvojnásobně: z 2,6 % na 5,8 % na jeden rok studia. Podobný nárůst připadal na jeden rok sekundárního i terciárního vzdělání. Pokud porovnáme výnosy podle dosaženého vzdělání, růst výnosů byl ještě dramatičtější. V roce 1996 vydělával vysokoškolsky vzdělaný muž o 78 % více než stejný muž s pouze nižším středním vzděláním. Na konci komunistické éry byl tento rozdíl pouze 28%. Celkově lze též říci, že výnosy v soukromém sektoru vzrostly dříve než ve veřejném, v kterém nárůst mezd byl pozvolnější a nastoupil později.

Nárůst výnosů ze vzdělání se však týkal pouze některých oborů. Na úrovni středního vzdělání byl největší nárůst zaznamenán u vzdělání zaměřeného na obchod, naopak mužům se středoškolským vzděláním v oblasti učitelství, zdravotnictví a sociálních službách se výnos ze vzdělání nezvýšil. Univerzitní vzdělání přineslo nárůst výnosů skoro ve všech oborech, i když vzdělání v oblasti práva přineslo zdaleka největší nárůst

výnosů. Autoři též nacházejí v období transformace tzv. „sheepskin effect“, který znamená, že výnosy z jednoho roku vzdělání, který vede k získání diplomu, jsou vyšší než u roků, které k získání diplomu nevedou, a to zejména u vysokoškolského vzdělání. Všechny tyto poznatky však ukazují, jak výraznou proměnou prošel trh práce a jak se na něm změnilo postavení lépe vzdělaných pracovníků.

Jeden z řady dalších článků, které obsahují odhady výnosů ze vzdělání, je od Jurajdy (2005). Na velmi bohatých průřezových datech o zaměstnancích a zaměstnavatelích odhaduje výnosy ze vzdělání v soukromém sektoru a ukazuje, že jeden rok vzdělání přináší víc jak desetiprocentní nárůst mezd. Tento výnos je výrazně vyšší než ve starých zemích EU. Dále ukazuje, že výnos se výrazně zvýšil z roku 1998 do roku 2000, kdežto mezi roky 2000 až 2002 zůstává podobný. Autor připisuje rozdíl mez ČR a starými zeměmi EU zejména převisem poptávky po pracovnících s terciárním vzděláním.

Další z odborných článků, který sleduje vývoj výnosů ze vzdělání v čase, je Flabbi a kol. (2007). Autoři oproti Jurajdovi (2005) ukazují, že výnosy ze vzdělání se od poloviny 90. let nijak nezvyšují a v České republice jsou relativně nižší oproti ostatním zemím v regionu střední a východní Evropy. Jeden z důvodů, proč mohli dojít k odlišným odhadům než Jurajda (2005), je velmi málo pozorování na jedno výběrové šetření (přibližně 500). V takovém počtu však lze jen těžko dosáhnout dostatečné reprezentativnosti vzhledem k populaci.

Výnosy ze vzdělání bude dále zajímavé sledovat zejména po roce 2005, kdy došlo k výraznému zvýšení počtu přijímaných studentů na vysoké školy. Jejich příchod na trh práce by mohl výrazně změnit pozici vysokoškoláků na pracovním trhu. Nicméně takto aktuální studie zatím z hlediska mzdové prémie neexistuje. Existují jisté deskriptivní statistiky (Koucký a Zelenka, 2008) ukazující vysoký rozdíl mezi průměrnou mzdou absolventů vysokých a středních škol, například oproti Švédsku.

Nicméně sofistikovanější analýza nejnovějšího vývoje výnosů ze vzdělání chybí. V tomto ohledu především chybějí data, která by dovolovala sledovat jednotlivce v čase. Chybějící longitudinální data se mzdami (například v podobě záznamů České správy sociálního zabezpečení) nedovolují provést skutečně správnou ekonometrickou analýzu dopadů vzdělání v různých oborech na mzdy a úspěšnost na trhu práce.

1.2.2 “Gender pay gap”

Problém postavení žen na trhu práce je zdrojem velké akademické, ale také politické debaty. Přestože v dosaženém vzdělání ženy často dohánějí nebo předhánějí muže, jejich výnosy ze vzdělání se zřejmě stále neshodují s muži. V ČR existuje odhad „gender pay gap“ například v práci Jurajda (2005). Autor poukazuje na přetrvávající rozdíl mezd i po schválení legislativy, která má zajistit rovné příležitosti žen. Článek Jurajda a Franta (2007) navíc ukazuje, že existuje silná segregace žen do specifických zaměstnání, nicméně tato segregace se postupně odbourává u čerstvých absolventů a dostává se na úroveň starých členských zemí EU. Nicméně vzhledem k segregaci žen do určitých středoškolských a vysokoškolských oborů, pozorované nerovnosti v postavení na trhu práce budou zřejmě dále přetrvávat. Studie Jurajda a Paligorova (2009) dále odhaduje

mzdové rozdíly na průřezových datech pomocí ekonometrické analýzy mezi muži a ženami v manažerských pozicích, tedy na vysoce kvalifikovaných postech, a ukazuje, že platové rozdíly mezi muži a ženami existují, ale jsou v zásadě podobné na všech stupních řízení.

Na téma diskriminace žen na trhu práce existuje mnoho studií, které však buď nejsou veřejně přístupné, nebo nedosahují dostatečné metodologické kvality. Problém diskriminace žen v kontextu výnosů ze vzdělání na trhu práce by však měl být dále intenzivně zkoumán. Zatím totiž stále není zřejmé, kdy a kde rozdíl ve mzdách mezi muži a ženami vzniká, jaké má příčiny a jaký typ diskriminace (pokud existuje) zaměstnavatelé uplatňují. K tomu opět chybí dostupnost panelových dat a propojení dat o mzdách jednotlivců a výkonnosti firem. To by například mohlo ukázat, zda firmy s relativně menším zastoupením žen mají menší ekonomickou výkonnost. Tento typ diskriminace by sice ve zcela konkurenčním prostředí neměl existovat, ale vzhledem k možným nedokonalostem na trzích to nelze vyloučit.

1.3 Postavení na trhu práce

1.3.1 Dosažené vzdělání a nezaměstnanost

Data o (ne)zaměstnanosti absolventů škol na trhu práce jsou v ČR relativně lépe dostupná. Deskriptivní statistiky ukazují výrazný rozdíl mezi nezaměstnaností vysokoškoláků, středoškoláků a vyučených. To koresponduje s relativně vysokými výnosy ze vzdělání.

Problém vztahu nezaměstnanosti a dosaženého vzdělání je analyzován hned v několika článcích. Nejkomplexnější pohled podává Jurajda a Terrell (2009), kteří analyzují vztah lidského kapitálu a přílivu přímých zahraničních investic v regionech střední a východní Evropy pomocí individuálních a regionálních dat. Autoři připisují regionální rozdíly v nezaměstnanosti rozdílům v průměrném dosaženém vzdělání v daném regionu. Poukazují na to, že kapitál, který je náročný na kvalifikovanou sílu, je relativně mobilnější oproti kapitálu, který vyžaduje menší dovednosti. Dále poukazují na to, že vysoce kvalifikovaná pracovní síla se stěhuje do regionů, kde již existuje vysoká koncentrace vysoce kvalifikovaných pracovníků, a za ní následují investice náročné na kvalifikaci. Autoři se též ptají, co stojí za relativně menší mobilitou méně kvalifikované pracovní síly. Podle jejich zjištění je příčina v centralizovaných institucích, které ovlivňují trh práce. Mezi tyto instituce patří sociální systém nebo minimální mzda, které jsou určeny pro celou ekonomiku a ovlivňují náklady nepracování. Jelikož náklady obětované příležitosti pro více kvalifikované pracovníky jsou mnohem vyšší, mají i vyšší mobilitu za prací.

Deskriptivní pohled na uplatnění absolventů škol na trhu práce podává řada publikací Národního ústavu odborného vzdělávání a dále internetový portál www.infoabsolvent.cz. Tyto zdroje obsahují jednak informace z úřadů práce o nezaměstnanosti absolventů škol a jednak z výběrových šetření, která zkoumají například spokojenost absolventů s uplatněním svého vzdělání na trhu práce a spokojenost zaměstnavatelů se zaměstnanými absolventy. V publikaci Skácelová a kol. (2009) autoři ukazují, že

spokojenost s volbou střední školy je výrazně nižší u absolventů učňovských oborů, kteří mají nejvyšší míru nezaměstnanosti a nejnižší spokojenost s dosaženou kvalifikací. Nejvyšší spokojenosti dosahují gymnazisté, kteří obvykle pokračují ve studiu na vysoké škole. V publikaci Doležalová a Vojtěch (2005) se potvrzuje, že méně než polovina absolventů maturitních odborných škol a učilišť pracuje v zaměstnání se stejným nebo podobným odborným zaměřením. To mimo jiné poukazuje na fakt, že historicky zděděný vysoký podíl středních škol s relativně úzkým zaměřením neodpovídá současným potřebám trhu práce. Je však třeba zdůraznit, že všechny tyto deskriptivní práce a informační zdroje neobsahují mzdy, což je nejdůležitější informace o uplatnění na trhu práce.

V současné době se v ČR využívá též prognostický model ROA-CERGE, který odhaduje budoucí podmínky absolventů škol na trhu práce a jejich možnost si najít práci. Vznikl v roce 2002 a má za účel prognózovat relativní pozici absolventů různých oborů (klastrů) na trhu práce. Konkrétní údaje jsou dostupné na webu Výzkumného ústavu práce a sociálních věcí (www.vupsv.cz). V důsledku expanze terciárního vzdělávání v posledních letech, model prognózuje absolventům vysokých škol - oproti středoškolákům - relativně horší šanci na získání zaměstnání. Nicméně tato prognóza nezohledňuje, jestli absolventi akceptují mzdu nabízející se jim na trhu. Proto je možné, že absolventi středních škol a učňovských středisek budou moci získat snadno nové zaměstnání, ale za mzdu, která pro ně nebude přijatelná.

Prognózy tohoto typu mohou vylepšit celkový nedostatek informací o perspektivě absolventů na českém trhu práce. Avšak tento model má dvě základní slabiny. První má vnější příčinu – nedostupnost individuálních údajů o mzdách, které by též zahrnovaly informace o konkrétním vystudovaném oboru. Pokud by tento model byl schopen zahrnout přímo mzdy absolventů, jeho věrohodnost by značně stoupla. Druhý hlavní problém je nedostatečná publicita, která je dána výstupům tohoto modelu. Jsou poměrně „skryté“ na webových stránkách VÚPSV a k prezentaci médiím prakticky nedošlo. V nedávné době převzal výstupy modelu Národní vzdělávací fond, který uveřejnil prognózy týkající se profesí na webových stránkách www.budoucnostprofesi.cz.

1.3.2 Evaluace dopadů aktivní politiky zaměstnanosti

Přestože v České republice probíhá celá řada programů aktivních politik zaměstnanosti, můžeme najít pouze jediný pokus o rigorózní evaluaci dopadů těchto programů na postavení nezaměstnaných na trhu práce. Jedná se o práci Sirovátka a Kulhavý (2007), ve které se využívají data z registru nezaměstnaných a obsahují informace jednak o realizovaných programech APZ, ale také o charakteristikách jednotlivců. Tato práce byla zhodnocena již v publikaci Jurajda a kol. (2008). Základním problémem této analýzy je nesprávné použití metody párování jednotlivců, kteří prošli a neprošli programem politiky zaměstnanosti. Technické detaily jsou popsány ve zmíněné publikaci Jurajda a kol. (2008), včetně tzv. best practice, která v současné akademické i aplikované literatuře převažuje.

Bohužel ani studie Sirovátka a Kulhavý (2007) neobsahuje dopad politik zaměstnanosti na mzdy. Důvod je opět v nedostupnosti administrativních či jiných databází se mzdami v panelové podobě.

1.4 Romská menšina: vzdělání a chování na trhu práce

Problému romské menšiny v souvislosti s trhem práce a vzdělání je věnována v ČR nedostatečná pozornost, a to přesto, že celkově dosahuje zaměstnanost Romů pouze 27 % v porovnání se 66 % v celé populaci ČR. Jedna z mála prací, která se tomuto tématu komplexně věnuje, je zpráva Světové banky (World Bank, 2008). Tato zpráva upozorňuje na základní fakta spojená s postavením Romů v oblasti školství a trhu práce. Romové jsou často funkčně negramotní (až 40 %) nebo mají pouze velmi limitované dovednosti (dalších 40 %). Dosažené vzdělání a dovednosti jsou však nejlepším prediktorem úspěchu na trhu práce. Romové, kteří dosáhli vyššího než základního vzdělání, vykazují výrazně vyšší zaměstnanost. Naopak Romové, kteří docházeli do speciálních škol, vykazují velmi nízkou zaměstnanost. Zpráva však poukazuje na to, že i zaměstnaní Romové zastávají pouze krátkodobé a nízko placené práce.

Zpráva Světové banky dále konstatuje, že aktivní politiky zaměstnanosti zatím nebyly dostatečně účinné ve zlepšování pozice Romů na trhu práce. Všeobecné zvyšování vzdělanosti romské menšiny je jediné dlouhodobé řešení jejich problému na trhu práce.

Bohužel v současnosti chybí kvalitní výzkum, který by se zabýval mezigeneračními přenosy chování a přístupem ke vzdělání. Chybí i ve světě běžné sociální experimenty, které zkoumají, jak změna prostředí a sousedství změní chování rodin na trhu práce a případně docházku dětí do školy.

1.5 Závěr

V této kapitole je shrnuta a hodnocena literatura na téma přínosy vzdělání v České republice. Vzhledem k omezené dostupné literatuře se soustředuji především na individuální přínosy dosaženého vzdělání na trhu práce, a to na mzdy a postavení na trhu práce. Empirické práce ukazují, že vysokoškoláci mají stále velmi dobrou pozici na trhu práce. To se však může výrazně změnit spolu s nynější expanzí vysokoškolského studia. V oblasti hodnocení dopadů aktivních politik zaměstnanosti ukazují, že žádná seriózní studie na toto téma nebyla zpracována. Zvláště se zabývám problémem postavení žen a Romů na trhu práce a vztahem dosaženého vzdělání a relativní úspěšnosti na trhu práce. Na základě empirické evidence poukazují, že rozdíly mezi ženami a muži se zejména u mladé generace postupně snižují. Naopak postavení Romů na trhu práce se pravděpodobně nebude zlepšovat, a to zejména z důvodu slabé docházky do škol vyšších stupňů.

Mnoho témat, které jsou obsaženy například v článku Owen (2004), není v současnosti pokryto. Jedná se zejména o oblast společenských výnosů ze vzdělání. Výzkum dopadů vzdělání na zdraví, kriminalitu, fertilitu zatím v současné době v ČR chybí. Tato témata by proto měla být v budoucnu zahrnuta do výzkumu dopadu vzdělání na českou ekonomiku a společnost.

1.6 Použitá literatura

Doležalová, G.; Vojtěch, J. (2006): Shoda dosaženého vzdělání a vykonaného a vykonávaného zaměstnání – 2005. Praha: Národní ústav odborného vzdělávání.

Flabbi, L.; Paternostro, S.; Tiongson, E. T. (2008): Returns to education in the economic transition: A systematic assessment using comparable data. In: *Economics of Education Review*, Vol. 27, pp. 724–740.

Jurajda, Š. (2005): Czech Returns to Schooling: Does the Short Supply of College Education Bite? In: *Czech Journal of Economics and Finance (Finance a úvěr)*, Vol. 55 (No 1-2), pp. 83-95.

Jurajda, Š.; Munich, D.; Drnáková, L.; Pertold, F. (2008): Metodologické přístupy k měření kauzálních dopadů programů politiky zaměstnanosti a možnosti implementace v České republice. Praha: CERGE-EI, nepublikováno.

Jurajda, Š.; Franta, M. (2007): Occupational Gender Segregation in the Czech Republic. In: *Czech Journal of Economics and Finance (Finance a úvěr)*, Vol. 57 (No 5-6), pp. 255-271.

Jurajda, Š.; Paligorova, T. (2009): Czech female managers and their wages. In: *Labour Economics*, Vol. 16, No. 3, pp. 342-351.

Jurajda, Š.; Terrell, K. (2009): Regional Unemployment and Human Capital in Transition Economies. In: *Economics of Transition*, Vol. 17, No 2, pp. 241-274.

Koucký, J.; Zelenka, M. (2008): Postavení vysokoškoláků a uplatnění absolventů vysokých škol na trhu práce. Praha: Středisko vzdělávací politiky, Pedagogická fakulta Univerzity Karlovy.

Matějů, P.; Straková, J. et al. (2006): Nerovné šance na vzdělání. Praha: Academia.

Munich, D. (2004): Estimating the Impact of School Quality, Selection, and Supply on Student's Achievements: Evidence from The Czech Nation-wide Testing of Youth, nepublikováno.

Munich, D.; Svejnar, J. and Terrell, K. (2005): Returns to Human Capital Under the Communist Wage Grid and During the Transition to a Market Economy. In: *The Review of Economics and Statistics*, Vol. 87 (No 1), pp. 100–123.

Owens, J. (2004): A Review of the Social and Non-Market Returns to Education, http://libserver.cedefop.europa.eu/vetelib/nat/gbr/ngo/2004_0004_en.pdf.

Sirovátka, T.; Kulhavý V. (2007): Programy aktivní politiky zaměstnanosti v ČR v roce 2005: Hodnocení efektů na nezaměstnanost v roce 2006. Praha: Výzkumný ústav práce a sociálních věcí.

Skácelová, P. et al. (2009): Uplatnění absolventů škol na trhu práce – 2008. Praha: Národní ústav odborného vzdělávání.

World Bank (2008): Czech Republic: Improving Employment Chances of the Roma, Report No. 46120 CZ, Human Development Sector Unit, Europe and Central Asia.

Téma 2: Přechody v rámci studijního a pracovního života

Kapitola je rozdělena do čtyř částí, které pojednávají o nedávném výzkumu různých typů přechodů v rámci studijního a pracovního života: (1) přechody ze středního a vyššího odborného vzdělávání na trh práce a na vysoké školy, (2) přechody z vysokoškolského vzdělávání na trh práce, (3) návraty z nezaměstnanosti na trh práce a (4) odchody do důchodu.

Přechodů v oblasti středního odborného vzdělávání se v České republice týká zejména sledování vývoje počtu žáků škol podle vzdělanostní úrovně a oborové struktury, analýzy vzdělávacích programů z hlediska zaměstnatelnosti absolventů škol, sledování přechodu absolventů škol na trh práce a do terciárního vzdělávání, zejména úspěšnost jejich uplatnění a hodnocení získaného vzdělání, sledování postavení absolventů škol na trhu práce, míry a vývoje jejich nezaměstnanosti a stability profesní volby (shody vzdělání a zaměstnání), hodnocení připravenosti absolventů škol pro trh práce, zjišťování potřeb zaměstnavatelů a analýzy příčin předčasných odchodů mladých lidí ze vzdělávání.

Přechod absolventů vysokých škol ze vzdělávání na trh práce je na celostátní úrovni v České republice sledován a zkoumán ve třech hlavních směrech: monitorováním nezaměstnanosti absolventů, výzkumy zaměřenými přímo na problematiku uplatnění absolventů vysokých škol a výzkumy, které se obecně zabývají přechodem absolventů ze školy do práce. Vedle toho je realizována řada dílčích šetření, která pro svoje potřeby zajišťují jednotlivé školy či fakulty, ale i různé personální a poradenské firmy nebo agentury.

Podkapitoly Návraty na trh práce a Odchody z trhu práce do důchodu shrnují současný stav výzkumných aktivit věnujících se tematickým oblastem návratů na trh práce, a to zejména rizikových skupin osob a odchodů do důchodů z trhu práce. Přinášejí stručný přehled o organizačním zajištění a realizaci odborného výzkumu v dané problematice, do kterého – vedle orgánů státní správy – jsou zapojeny především veřejné výzkumné instituce a dále i některé neziskové a soukromé organizace.

2.1 Úvod

Problematika změn studijního a profesního statusu se dotýká důležitých životních etap a jejich úspěšné zvládnutí má významný dopad na budoucí postavení na trhu práce a kariérní dráhu. Přechod absolventů na trh práce, podpora znevýhodněných a problematika stárnutí pracovní síly jsou jedny ze současných politických témat. Výzkumná šetření v těchto oblastech přinášejí důležité poznatky o reálném stavu a poskytují významnou zpětnou vazbu pro tvorbu vzdělávací politiky a rovněž i pro poradenské instituce. Vzhledem k šíři tématu bylo nutné ho rozdělit do více výzkumných okruhů. Tyto okruhy jsou samy o sobě poměrně široké a mají svá specifika, a v České republice se jimi zabývá více výzkumných institucí. Na oblast středního a vyššího

odborného vzdělávání v souvislosti s přechody na trh práce se zaměřuje Národní ústav odborného vzdělávání (NÚOV). Středisko vzdělávací politiky (SVP) při Pedagogické Fakultě Univerzity Karlovy se věnuje mimo jiné výzkumům týkajícím se přechodů z vysokoškolského vzdělávání na trh práce. Výzkumný ústav práce a sociálních věcí (VÚPSV) má velmi široký záběr činnosti z oblasti světa práce, v níž má své místo i problematika týkající se návratů na trh práce z nezaměstnanosti a odchodů do důchodu. Dílčí výzkumy, které se vztahují k úspěšnosti absolventů na trhu práce a jejich uplatnění v daném oboru se realizují také na některých středních a vysokých školách v ČR, ale tento výzkum je prováděn pouze pro interní potřeby jednotlivých škol, a to zejména v rámci individuálních iniciativ na regionální bázi (např. ve spolupráci s místními zaměstnavateli) a není nijak monitorován.

2.2 Střední a vyšší odborné vzdělávání

V oblasti středního a vyššího odborného vzdělávání nabývá na významu jak přechod na trh práce, tak na vysoké školy a v neposlední řadě i otázka předčasných odchodů ze vzdělávání. Výzkumy v této oblasti probíhají dlouhodobě a představují významný podklad pro aktéry vzdělávací politiky i kariérové poradenství na školách.

Základní informace o středním a vyšším odborném vzdělávání poskytují data shromažďovaná Ústavem pro informace ve vzdělávání (ÚIV). Trvale je sledován **vývoj struktury středního a vyššího vzdělávání** (vývoj počtu žáků jednotlivých typů škol celkem a členění dle krajů a skupin oborů).

Dlouhodobě jsou rovněž prováděny **analýzy vzdělávacích programů** středního odborného školství. V poslední době bylo v rámci národního projektu Pilot S hodnoceno 50 školních vzdělávacích programů (ŠVP) z hlediska toho, jak naplňují požadavky kurikulární reformy, která je zaměřená mj. na zlepšení uplatnitelnosti absolventů na trhu práce.

Přechody absolventů středních a vyšších škol na trh práce a do terciárního vzdělávání se zabývá zejména Národní ústav odborného vzdělávání (NÚOV). Preferovaným záměrem výzkumu „**Přechod absolventů vyšších odborných škol do praxe a jejich uplatnění**“ (např. Trhlíková a kol., 2008), který probíhá od roku 2000, je zmapování tohoto přechodu, zejména identifikace problémů s ním spojených. Výzkum byl postaven jako **longitudinální**, kdy je stejný soubor respondentů opakovaně dotazován s odstupem několika let: před ukončením studia a 3 a 6 let po ukončení. Na šetření navazovala i analýza **strategií získávání zaměstnání** absolventů středních a vyšších odborných škol a jejich postojů k práci (Trhlíková, 2009).

Vývoj **nezaměstnanosti absolventů středních a vyšších odborných škol** je sledován každoročně zpracovávanou analýzou hodnotící jejich uplatnění na trhu práce pomocí ukazatele míry nezaměstnanosti absolventů jednotlivých stupňů a oborů vzdělání (např. Chamoutová, 2009). Podkladem jsou statistická data poskytovaná Ústavem pro informace ve vzdělávání. Kontinuita výzkumů umožňuje získávat již poměrně dlouhé

časové řady, například pro sledování cyklického průběhu postupné absorpce čerstvých absolventů trhem práce v průběhu kalendářního roku.

Porovnávání nezaměstnanosti mladých lidí v ČR a v jiných zemích je rovněž předmětem zpracování, pro mezinárodní porovnávání jsou používány hodnoty míry nezaměstnanosti zveřejňované na internetových stránkách Eurostatu a OECD.

V rámci výzkumu, který proběhl v letech 2007-2009, bylo sledováno **rozhodování žáků při volbě vzdělávací cesty a úspěšnosti vstupu na trh práce** (Trhlíková a kol., 2008a). Provedené šetření mělo za cíl zmapovat faktory, které ovlivnily rozhodnutí o volbě studijní dráhy, včetně vlivu rodiny, širšího sociálního okolí i střední školy, zjistit spokojenost absolventů s volbou a vymežit hlavní důvody nespokojenosti a neúspěchu a zjistit vliv sociálního zázemí a dosažené úrovně vzdělání na úspěšnost vstupu na trh práce, nalezení vhodného zaměstnání a spokojenost se získanou pracovní pozicí.

Výzkum nazvaný „**Úspěšnost absolventů středních škol ve vysokoškolském studiu**“ probíhal v letech 2006-2007 (Kleňhová a Vojtěch, 2007). Měl za cíl zmapovat situaci středoškoláků, kteří se ucházeli o přijetí do terciárního vzdělávání bezprostředně po ukončení střední školy. Předmětem výzkumu byla i problematika předčasných odchodů z terciárního vzdělávání.

Cílem výzkumu **shody získaného vzdělání a vykonávaného zaměstnání** (Vojtěch a Doležalová, 2006) bylo především získání informací o uplatnění absolventů středoškolského odborného vzdělávání z hlediska shody získaného vzdělání (kvalifikace) a vykonávaného zaměstnání v třídění podle kategorií vzdělání v jednotlivých skupinách oborů vzdělání.

Perspektivní a neperspektivní obory vzdělávání zjišťoval výzkum „**Názory pracovníků úřadů práce na uplatnění absolventů škol**“ (Trhlíková a Vojtěch, 2004; Festová, 2006; Burdová a kol., 2007, Skácelová a Vojtěch, 2009). Zkoumány byly na jedné straně obory, které jsou nejpočetněji zastoupeny absolventy v evidenci úřadů práce, či jejichž absolventi jsou dlouhodobě nezaměstnaní a byly identifikovány příčiny tohoto stavu, na straně druhé byly zjišťovány nejžádanější profese a šance absolventů na uplatnění v nich. Byly také identifikovány znalosti, dovednosti a schopnosti požadované od absolventů.

Obdobné tématice byl věnován výzkum **Potřeby zaměstnavatelů a připravenost absolventů škol**, který probíhal v letech 2004 – 2009 (Kalousková a Vojtěch, 2008; Burdová a Paterová, 2009). Byly zjišťovány **názory zaměstnavatelů** nejen na znalosti, dovednosti a schopnosti absolventů škol a jejich připravenost pro vstup na trh práce, ale také skutečnosti rozhodující pro zaměstnavatele při přijímání nových pracovníků. Byly rovněž identifikovány žádané profese a obory vzdělání a v neposlední řadě se zkoumalo i to, co zaměstnavatelé očekávají od vzdělávacího systému.

Kromě těchto šetření provedl NÚOV v letech 2006-2008 i sledování stavu a vývoje nabídky pracovních příležitostí inzerovaných zaměstnavateli prostřednictvím ÚP, médií a personálních agentur (Šťastnová a kol., 2006, 2008).

Analýza příčin předčasných odchodů mladých lidí ze vzdělávání proběhla v rámci **Šetření předčasných odchodů na středních školách** (Úlovcová a kol., 2006). Dotazováni byli absolventi, kteří své vzdělávání ukončili na úrovni základní školy (po ukončení povinné školní docházky) a nepokračovali ve studiu na střední škole (asi 30 % z celkového počtu respondentů) nebo zanechali studia na střední škole krátce po zahájení (70 %), a kteří jsou evidováni na úřadech práce jako uchazeči o zaměstnání. Výzkum zároveň mapoval i názory pracovníků ÚP, kteří s nezaměstnanými mladými uchazeči pracují.

Informace získané v rámci většiny uvedených šetření jsou prezentovány v Informačním systému o uplatnění absolventů škol na trhu práce (ISA) na adrese www.infoabsolvent.cz.

2.2.1 Hlavní výsledky výzkumů

Rozhodnutí o volbě studijní dráhy patří k nejdůležitějším životním rozhodnutím, které má významný dopad na budoucí postavení absolventa na trhu práce. Výsledky výzkumných šetření ukázaly, že nejméně spokojeni jsou se svou volbou vyučení, kde najdeme poměrně vysokou nespokojenost jak s typem vzdělání, tak i zvoleným oborem. Téměř polovina vyučených by svoji studijní volbu změnila a na základě zkušeností po vstupu do praxe by raději studovala maturitní obor. Absolventi maturitních oborů SOŠ jsou se zvoleným typem vzdělání podstatně spokojenější.

Zatímco v závěru studia mají přibližně tři čtvrtiny absolventů středních škol zájem uplatnit se ve vystudovaném oboru, po třech letech od ukončení studia podíl středoškoláků, kteří zůstávají ve svém oboru, tvoří jen necelou třetinu až polovinu. Nejvyšší je u vyučených, nejnižší u maturantů SOŠ, kde je ale kompenzován větším uplatněním v příbuzných oborech, takže výsledný podíl středoškoláků, kteří se realizují po třech letech zcela mimo původní obor, je přibližně stejný u všech typů vzdělání (s maturitní zkouškou nebo bez ní), a to 36% až 40%.

Větší celkovou shodu dosaženého vzdělání a pracovního uplatnění vykazuje kategorie vyučených absolventů především v oborech služeb, strojírenství a stavebnictví. V maturitních oborech je celková shoda sice nižší, ale velmi vysoké shody je dosaženo u zdravotnických, ekonomických a pedagogických oborů.

Absolventi různých typů škol uplatňují odlišné strategie získávání zaměstnání. Neformální cesty přitom zůstávají dominantním a nejvíce využívaným způsobem i v době rozvoje internetu, což potvrzuje význam sociálních sítí pro vstup absolventů na trh práce. Zároveň je zřejmé, že se zvyšující se úroveň dosaženého vzdělání narůstá podíl absolventů, kteří nacházejí zaměstnání prostřednictvím formálních kanálů. Přitom ale z hlediska úspěšnosti vstupu absolventů na trh práce a získání výhodnějšího zaměstnání není rozhodující, zda využijí formální nebo neformální cesty. Vůči ostatním uchazečům o zaměstnání jsou absolventi škol znevýhodněni nedostatkem praxe, chybějícími pracovními návyky a minimem zkušeností. Přestože se v posledních letech před nástupem hospodářské krize jejich situace výrazně zlepšila, byla míra jejich

nezaměstnanosti vyšší než celková míra nezaměstnanosti v ekonomice. Nejnovější zjištění stále potvrzují, že čím vyšší úroveň vzdělání, tím menší nezaměstnanost absolventů škol.

Nejčastějšími příčinami nezaměstnanosti absolventů z pohledu úřadů práce jsou nedostatečná odborná praxe absolventů škol, vysoké počty absolventů určitých oborů a dlouhodobý nezájem o dané absolventy. Vlivem ekonomické krize a útlumu průmyslové výroby se zhoršila uplatnitelnost absolventů strojírenských a elektrotechnických oborů, kteří byli donedávna velice žádaní. Obecně by se podle pracovníků úřadů práce měli snadněji uplatnit absolventi s vysokým a vyšším vzděláním. Situace se však různí v závislosti na oboru vzdělání. Jednoznačně nejdůležitější faktor ovlivňující dobré uplatnění absolventů na trhu práce je aktivní přístup absolventů k hledání zaměstnání.

Zaměstnavatelé apelují na fakt, že je nutné jednak zajistit v průběhu studia dostatečně dlouhou provozní praxi žáků či část odborného výcviku v reálném pracovním prostředí a jednak posilovat a prohlubovat spolupráci školské a zaměstnavatelské sféry. Dále je potřebné věnovat více prostoru seznamování žáků se situací na trhu práce a s možnostmi jejich budoucího pracovního uplatnění.

Šetření zaměřená na předčasné odchody ze středních škol ukázala, že nejčastěji žáci školu opouštějí již v prvním ročníku studia, s dalšími ročníky počet předčasných odchodů klesá. Vysoké procento žáků předčasně ukončujících studium v prvním ročníku naznačuje problémy s volbou povolání na základních školách a opodstatňuje argumentaci pro zkvalitňování jejich poradenských služeb pro volbu povolání.

Pokud jde o přechod do vysokoškolského studia, nejvíce flexibilní a i úspěšní jsou absolventi všeobecného proudu středoškolského vzdělávání – tedy absolventi oborů gymnázií a lyceí. Celkově absolventi oborů středních škol odcházejí z vysokoškolského studia před jeho úspěšným ukončením z 15 %. Lze však přepokládat, že část z nich ještě v několika příštích letech ke studiu nastoupí a úspěšně jej dokončí.

2.2.2 Závěry a doporučení pro další výzkum

Výsledky výzkumných šetření nabízejí komplexní informace z oblasti vzdělávání a trhu práce uplatnitelné v rámci kurikulární reformy i při ovlivňování vzdělávací nabídky škol v kraji, při jednáních se zástupci zaměstnavatelů i odborů, velice užitečné jsou i pro školy, poradenské instituce či samotné zájemce o střední a terciární vzdělávání.

Výsledky výzkumných šetření ukázaly, že je třeba podstatně více rozvíjet kariérové poradenství na školách a umožnit žákům studovat obory, o které se sami zajímají a pro něž mají nejlepší předpoklady. To samozřejmě vyžaduje zajistit žákům i kariérovým poradcům odpovídající informační podporu v oblasti volby střední školy v kontextu uplatnění absolventů na trhu práce. Takové informace nabízí integrovaný Informační systém o uplatnění absolventů škol na trhu práce (ISA). Je však třeba udržovat jeho aktuálnost a dále jej rozvíjet, což vyžaduje zachování kontinuity uvedených výzkumných šetření a jejich obohacování o nové výzkumné otázky.

2.3 Vysoké školství

Zkoumání přechodu absolventů vysokých škol ze vzdělávání na trh práce lze na celostátní úrovni v České republice rozdělit do **tří směrů**. Prvním je systematické a pravidelné sledování a analýza údajů o nezaměstnaných a míře nezaměstnanosti absolventů vysokých škol, druhým směrem jsou občasná výběrová šetření, která se speciálně zaměřují na tuto problematiku a třetím směrem jsou šetření, které se jí věnují alespoň částečně. Z věcného hlediska se výzkum zaměřuje zejména na zaměstnatelnost absolventů vysokých škol, hodnocení jejich studia a využití získaného vzdělání a kvalifikace na trhu práce, a to v mezinárodním kontextu nebo ve srovnání s ostatními stupni a druhy vzdělání a mezi jednotlivými školami, fakultami a obory vzdělání. V České republice se výzkumu a sledování přechodu ze vzdělávání do práce a uplatnění absolventů vysokých škol dlouhodobě věnuje především Středisko vzdělávací politiky Pedagogické fakulty Univerzity Karlovy v Praze (SVP), které také od roku 2006 každoročně vydává zprávu „Postavení vysokoškoláků a uplatnění absolventů vysokých škol na pracovním trhu“ (Koucký a kol., 2008).

Údaje o nezaměstnaných absolventech se sbírají z jednotlivých úřadů práce a zpracovávají v gesci Ministerstva práce a sociálních věcí pravidelně dvakrát ročně (září a duben)¹. SVP vytvořilo a veřejnosti zpřístupnilo **databázi o absolventech a nezaměstnaných absolventech jednotlivých vysokých škol a fakult v České republice po roce 2000**². Díky propojení údajů o nezaměstnanosti a údajů z celostátní matrice studentů je možné srovnávat míry nezaměstnanosti absolventů pro jednotlivé úrovně vzdělání (bakalář, magistr, doktor), různé vysoké školy nebo fakulty, pro odlišná zaměření nebo regiony, pro různě dlouhá období po ukončení studia apod. Údaje proto slouží nejen výzkumné a řídicí sféře a vedení jednotlivých škol či fakult, ale rovněž pro orientaci při volbě studia na vysoké škole.

Druhým směrem zkoumání jsou **občasná celostátní výběrová šetření zaměřená speciálně na uplatnění absolventů vysokých škol**. Zřejmě nejdůležitějším zdrojem informací z poslední doby je mezinárodní projekt **REFLEX** „*The Flexible Professional in the Knowledge Society: New Demands on Higher Education in Europe*“, který byl realizovaný v letech 2004–2007. V České republice šetření vedené týmem SVP proběhlo v roce 2006 a zahrnovalo 7 tisíc absolventů vysokých škol z let 2001–2002. Projekt byl zaměřen na zodpovězení tří hlavních otázek: 1. Jaké kompetence potřebují absolventi pro splnění nových požadavků na pracovním trhu? 2. Do jaké míry jednotlivé vysoké školy, fakulty a obory studia tyto kompetence rozvíjejí? 3. Jaké problémy vznikají mezi absolventy, vysokými školami, zaměstnavateli a dalšími klíčovými aktéry a jak mohou být řešeny? Výsledkem výzkumu REFLEX je celá řada publikací. Počítá se s tím, že šetření bude na národní úrovni v nejbližší době opakováno (Koucký a kol., 2007a; Allen and Van der Velden, 2008; Koucký a kol., 2007b).

¹ Nezaměstnaným absolventem je na úřadu práce registrovaný uchazeč o zaměstnání, který absolvoval školu nejdéle před dvěma roky. Údaje se tedy týkají tzv. registrované nezaměstnanosti, která se liší od používané mezinárodní definice ILO.

² Databázi lze nalézt na adrese <http://www.strediskovzdelavacipolitiky.info/svp/>.

Na celostátní úrovni se uskutečnilo také několik šetření zaměřených na **uplatnitelnost absolventů** všech úrovní a typů vzdělání, a mezi nimi tedy i absolventů vysokých škol. Opakovaně jde o šetření zaměřená na část kohorty ve věku 20–29 let, která již ukončila školní docházku. První celostátní šetření proběhlo již v zimě 1997/1998 (Absolventi škol), další v letech 2002/2003 (Retrospektivní šetření pracovních sil II.) a zatím poslední na přelomu let 2007/2008 (Výzkum uplatnění absolventů škol na pracovním trhu a kvalifikačních nároků práce" (Koucký a Zelenka, 2006, 2007, 2008; Zelenka, 2008).

Výhodou uvedených výzkumů je možnost analyzovat uplatnění absolventů vysokých škol na trhu práce ve srovnání s absolventy škol nižších stupňů. Souhrnně tato tři šetření umožňují zkoumat změny v postavení a uplatnění absolventů a v jejich hodnocení získaného vzdělání a ukončené školy již od druhé poloviny 90. let.

Jako vhodný doplňující zdroj informací jsou používána **mezinárodní i národní šetření**, která sice nejsou přímo zaměřená na tematiku přechodu absolventů škol na trh práce, ale lze z nich získat další cenné údaje. Pro mezinárodní komparace jde především o českou i evropskou databázi ze šetření pracovních sil, ale například také o databáze ESS (European Social Survey) nebo ISSP (International Social Survey Programme).

Kromě centrální úrovně probíhají také **šetření realizovaná jednotlivými školami**. Šetření vlastních absolventů zajišťuje v současnosti již většina veřejných vysokých škol, některé z nich opakovaně. Průkopnickou práci v této oblasti vykonala již v 90. letech především brněnská Masarykova Univerzita. Problémem těchto výzkumů je ovšem jejich nekoordinovanost a z ní pramenící malá srovnatelnost výsledků; jejich využití je tak většinou omezeno pouze pro potřeby příslušné vysoké školy.

Posledním zdrojem informací se mohou stát **výzkumy prováděné různými personálními, poradenskými či pracovními agenturami** a obdobně zaměřenými soukromými organizacemi. Příkladem je každoroční šetření společnosti LMC, která provozuje pracovní portály Práce.cz a Jobs.cz. I v těchto případech slouží výsledky výzkumu převážně potřebám samotné firmy, případně jejím zákazníkům.

2.3.1 Hlavní výsledky výzkumů

Z analýzy uvedených výzkumů vyplývá několik podstatných závěrů. Absolventi českých vysokých škol mají na trhu práce prozatím lepší postavení i uplatnění než jejich kolegové ve většině ostatních evropských zemí. Vysokoškolské vzdělání se v České republice opravdu vyplácí: absolventi mají nižší nezaměstnanost, kratší dobu hledají své první zaměstnání, mají vyšší mzdy, lepší sociální postavení i jistotu práce, častěji pracují ve vystudovaném oboru a celkově jsou se svou prací spokojenější. Hlavním důvodem této situace je jejich přetrvávající nízký podíl v pracovní síle. Vedle toho ovšem k jejich dobrému uplatnění přispívá rovněž kvalita a relevance jejich vysokoškolské přípravy.

Uplatnění absolventů je v každé zemi rovněž úzce spjata s celkovým ekonomickým vývojem a situací na trhu práce. Rychlý ekonomický růst, probíhající v České republice od roku 2004 (vstup do EU) až do roku 2008 (počátek ekonomické krize), a

dynamika vzniku nových pracovních příležitostí proto vytvářely příznivé předpoklady také pro zaměstnatelnost (nízkou nezaměstnanost) a dobré uplatnění vysokoškoláků.

2.3.2 Závěry a doporučení pro další výzkum

V důsledku ekonomické krize od konce roku 2008 dochází na trhu práce ke zhoršení, zatím však není dostatek relevantních dat pro hlubší rozbor a hodnocení měnící se situace absolventů (seriózní hodnocení lze očekávat až na konci roku 2009). Důležitým faktorem se do budoucna nepochybně stane také probíhající masifikace českého vysokého školství a s ní spojený příliv silných ročníků vysokoškoláků na pracovní trh. Pouze pravidelné a důkladné analýzy a hodnocení přechodu absolventů ze škol do práce mohou dostatečně zřetelně upozornit na možnosti vzniku nerovnovážných stavů na pracovním trhu a oslabit problémy spojené s uplatněním vysokoškoláků.

2.4 Návraty na trh práce

Výzkumné aktivity v otázkách návratů na trh práce se zejména zaměřují na problematiku skupin osob se znevýhodněným postavením na trhu práce. Mezi tyto tzv. rizikové osoby na trhu práce se řadí např. rodiče navracející se na trh práce po mateřské či rodičovské dovolené, starší osoby, osoby s nízkou kvalifikací, osoby se zdravotním postižením, osoby ze znevýhodněného prostředí, příslušníci národnostních menšin, především romské komunity. Problematika návratů na trh práce bývá většinou řešena v rámci výzkumných aktivit zaměřených na širší tematické okruhy související s předmětnou oblastí.

Institucionální a organizační zajištění odborného výzkumu zahrnuje státní i soukromé organizace. Na úrovni obecněji zaměřeného výzkumu se dané problematice věnují především veřejné výzkumné instituce, např. Výzkumný ústav práce a sociálních věcí, v. i. (www.vupsv.cz), (např. viz studie: Krause, 2005), Sociologický ústav Akademie věd (<http://www.soc.cas.cz/cz/>) a další. Odborné zaměření výzkumných institucí je podstatně širší a dané problematice se věnují v rámci vybraných, tematicky souvisejících výzkumných projektů, jež se dotýkají i problematiky návratů na trh práce (např. viz studie: Mareš a Vyhlídal, 2006; Kulhavý, 2007). Předmětem zájmu těchto studií bývají zejména analýzy postavení a rizik vybraných skupin na trhu práce.

Určitý prostor pro výzkum vytvářejí i projekty, jejichž aktivity spočívají v tvorbě a zajištění konkrétních akcí na pomoc daným skupinám při návratu na trh práce. Nejčastěji se, v této souvislosti, jedná o rozvojové projekty podpořené z prostředků ESF a státního rozpočtu, zaměřené především na podporu rovných příležitostí na trhu práce, vzdělávání daných osob, pomoc při hledání zaměstnání, hlídání dětí apod. Přestože se přímo nejedná o projekty primárně zaměřené na řešení výzkumných otázek, probíhají i v rámci některých projektů výzkumné aktivity (např. zjištění názorů, potřeb mezi zástupci cílové skupiny), jejichž údaje lze dále využít pro případné, obecněji zaměřené výzkumné záměry.

Na vládní úrovni, vedle resortních ministerstev, se problematikou určitých skupin osob zabývají i meziresortní orgány odpovědné přímo vládě ČR. Hodnotící zprávy

vypracované těmito orgány představují další zdroj informací ohledně návratů znevýhodněných osob na trh práce. Jedná se např. o Radu vlády pro národnostní menšiny České republiky nebo o Radu vlády pro záležitosti romské komunity, která vypracovala ve spolupráci se Světovou bankou analýzu „**Strategie podpory zaměstnanosti Romů v České republice**“. Výsledná studie „Česká republika: Šance na zvýšení zaměstnanosti Romů“ (World Bank, 2008) přináší poznatky z výzkumu, který probíhal od listopadu 2007 do října 2008 a zkoumal zejména efektivitu úřadů práce a jejich schopnost řešit problematiku dlouhodobě nezaměstnaných a sociálně izolovaných osob, zejména Romů, a překážky na straně pracovní poptávky a nabídky.

Statistické zjišťování v této oblasti cíleně neprobíhá. Některé údaje lze zpracovat s využitím dostupných dat ČSÚ (např. počet ekonomicky aktivních na rodičovské dovolené, cizinců v ČR, starších osob, osob se zdravotním postižením, nikoliv však počty o národnostních menšinách jako např. počet Romů).

Zvýšená pozornost znevýhodněným skupinám osob na trhu práce je věnována v rámci politiky zaměstnanosti, jejíž výkon provádí **úřady práce**. Statistiky těchto úřadů shromažďují i některé dílčí údaje o uchazečích o zaměstnání za sledované rizikové skupiny, jež lze částečně využít pro účely výzkumu problematiky návratů na trh práce. Nejedná se však o komplexní informace poskytující přehled v plném rozsahu. Mezi klíčová aktivační opatření politiky zaměstnanosti zaměřené na podporu návratu nezaměstnaných osob na trh práce se mimo jiné řadí i vzdělávání nezaměstnaných. Problém těchto opatření spočívá ve skutečnosti, že se jich ve větší míře účastní především lidé s lepším vzděláním. Nezaměstnané osoby s nízkou kvalitací, zdravotním postižením, starší osoby, jež patří mezi nejohroženější skupiny na trhu práce, představují nejméně zastoupené skupiny ve vzdělávacích programech politiky zaměstnanosti. Vzdělávací programy nedostatečně reagují na specifika znevýhodněných osob na trhu práce, které si potřebují většinou doplnit základní znalosti a dovednosti v určité oblasti. Zaměření většiny vzdělávacích programů spíše pokrývá potřeby osob vybavených určitou úrovní dovedností.

V řešení dané problematiky přinesla další poznatky nedávná studie (Kulhavý 2007), která se zaměřila na **zhodnocení programů APZ realizovaných v České republice v roce 2006**. Studie se zabývala srovnáním rizik nezaměstnanosti účastníků programů aktivní politiky zaměstnanosti (APZ) se skupinou osob, jež se daných programů neúčastnily a dále hodnocením účinnosti programů prostřednictvím srovnání vlastností „úspěšných“ a „neúspěšných“ účastníků programů APZ. Nejvíce využívaná opatření v rámci aktivní politiky zaměstnanosti představují rekvalifikace. Účast osob v programech APZ souvisí s úrovní vzdělání, kdy vyšší úroveň dosaženého vzdělání je spojena s častější účastí v programech. Studie se dále věnovala hodnocení významu faktorů, které ovlivňují úspěšnost jednotlivých programů politiky zaměstnanosti.

2.4.1 Hlavní výsledky výzkumů

Světová banka navrhla doporučení směřující jednak k aktivní politice zaměstnanosti, jejíž opatření je nutné specificky zaměřit na potřeby těchto uchazečů o zaměstnání a dále do

oblasti vzdělávání, jemuž je připisována preventivní role v procesu odstraňování znevýhodněného postavení Romů na trhu práce, a to zejména prostřednictvím zamezení předčasného ukončení procesu vzdělávání a podpory jejich dalšího studia na vyšších vzdělávacích úrovních. Za jednu z dalších příčin nižší motivace Romů k výkonu zaměstnání je považován problém jejich finanční zadluženosti. Doporučení vhodného řešení zde spočívá v nápravě ekonomické situace Romů a podpoře jejich finančního vzdělávání vedoucího k získání základů finanční gramotnosti.

Vyhodnocení efektivity programů politiky zaměstnanosti ukazuje, že pravděpodobnost účasti absolventů a osob vyžadujících „zvláštní přístup“ v programech APZ je nižší. Osoby druhé zmíněné rizikové kategorie mají naopak vyšší pravděpodobnost, že budou vyřazeni z evidence úřadů práce ze sankčních důvodů. Zohlednění faktoru předcházející délky nezaměstnanosti ukazuje, že delší doba dále snižuje pravděpodobnost zapojení do programů politiky zaměstnanosti. Potvrzuje se tedy, že programy zaměstnanosti jsou nastaveny spíše ve prospěch méně rizikových skupin.

Z hlediska věku nezaměstnaných osob dosahovaly největších efektů rekvalifikace u střední věkové kategorie, naopak nejnižší efekty vykazovali starší účastníci nad 50 let věku. Efekty rekvalifikace také vykazovaly značnou závislost na zdravotním stavu, kdy lepší zdravotní stav současně znamená i nižší riziko nezaměstnanosti. Naopak vliv dosaženého vzdělání na efekty rekvalifikačních kurzů nebyl příliš výrazný. Jinak je tomu však již v ostatních programech politiky zaměstnanosti. Rekvalifikační programy patří mezi nejhůře hodnocené z hlediska jejich efektů na nezaměstnanost. Naopak nejlépe jsou z toho hlediska hodnocena opatření zaměřená na podporu tvorby pracovních míst. Ukazuje se, že programy politiky zaměstnanosti, vč. rekvalifikací mají nedostatečný vliv na rozhodné řešení situace na trhu práce.

2.4.2 Závěry a doporučení pro další výzkum

Sledování a vyhodnocování efektů opatření aktivní politiky zaměstnanosti není v České republice zatím příliš uspokojivé. Oficiální statistiky úřadů práce v oblasti rekvalifikací pouze sledují počty rekvalifikovaných a osob, které po určité době od ukončení rekvalifikace nastoupily do zaměstnání. Tyto údaje však nepostačují pro zhodnocení, do jaké míry rekvalifikace skutečně přispěly k návratu osoby na trh práce. Možností vytvoření systému evaluace efektivity opatření aktivní politiky zaměstnanosti, který pro své potřeby využívá řada vyspělých zemí, se dlouhodobě zabývá skupina pracovníků Výzkumného ústavu práce a sociálních věcí, v. v. i.

Vytvořený modelový postup by měl pro potřeby veřejné politiky poskytnout možnost evaluovat účinnost politiky zaměstnanosti ve vztahu k řešení situace na trhu práce. Postup je založen na zjišťování tzv. čistých efektů, kdy se jedná o srovnání stavu, jehož by bylo dosaženo za předpokladu nerealizace programů zaměstnanosti s výsledky, kterých bylo dosaženo v důsledku realizace programů. Model však zatím není pro pravidelné celoplošné hodnocení APZ ze strany orgánů státní správy využíván.

2.5 Odchody z trhu práce do důchodu

Problematice odchodů pracovníků z trhu práce do důchodu je pozornost věnována především v rámci výzkumných aktivit zabývajících se dopadem stárnutí populace na důchodový systém a na trh práce. Stárnutí pracovní síly přináší obavy ze zhroutení penzijního systému a z nedostatku pracovní síly.

V obecnější rovině se problematice přechodu do důchodu věnuje státní správa, především pak Ministerstvo práce sociálních věcí, kde působí Rada vlády pro seniory a stárnutí populace. Rada zodpovídá za naplnění „Národního programu přípravy na stárnutí na období let 2008 až 2012“ (MPSV, 2008). Problematikou demografického stárnutí populace se zabývá především **Výzkumný ústav práce a sociálních věcí, v. v. i.** (www.vupsv.cz), **Sociologický ústav Akademie věd** (<http://www.soc.cas.cz/cz/>). Dále lze uvést vysoké školy, soukromé výzkumné instituce, společnosti výzkumu veřejného mínění.

Některé statistické údaje o počtu důchodců v členění na starobní a invalidní důchodce či jejich ekonomické aktivitě sleduje **Český statistický úřad**. V souladu s nařízením komise (ES) č. 388/2005 z 8. března 2005 realizoval Český statistický úřad v roce 2006 šetření ad hoc modulu na téma „**Přechod do důchodu**“ (AHM 2006 – Český statistický úřad, 2007). Cílem šetření bylo získat přehled o postojích osob ve věku 50 - 69 let k jejich skutečnému nebo plánovanému odchodu z ekonomicky aktivního života do důchodu či důvodech prodloužení ekonomické aktivity. Publikace přinášející výsledky provedeného výzkumu je dostupná na stránkách Českého statistického úřadu (www.czso.cz)

Problematika setrvání starších osob na trhu práce byla komplexně řešena v projektu „**Podpora zaměstnávání starších osob**“, jehož řešitelem byl v období 2005 – 2007 Výzkumný ústav práce a sociálních věcí (Remr, 2007).

2.5.1 Hlavní výsledky výzkumů

Výsledky výzkumu zaměřeného na setrvání starších osob v zaměstnání ukázaly, že tito pracovníci jsou zaměstnavateli ceněni zejména pro dlouholeté pracovní a životní zkušenosti, pro vyšší zodpovědnost a loajalitu, dále pak pro uvážlivější a vyrovnanější rozhodování, spolehlivost, menší fluktuaci a větší časovou flexibilitu. Naopak negativně je hodnocena zejména nižší úroveň dosaženého vzdělání, neochota dále se vzdělávat, chybějící dovednosti v používání nových technologií, nedostatečné jazykové a počítačové znalosti, nižší fyzická výkonnost, častější zdravotní problémy, zatíženost stereotypy. V případě zkušenosti s nezaměstnaností pak i neznalost metod hledání nového zaměstnání a výraznější dopady na psychiku oslabující motivaci k hledání nového zaměstnání. Pokud dochází ke kumulaci výše uvedených negativ, zejména pak nízkého vzdělání a špatného zdravotního stavu, starší osoba se na trhu práce stává v podstatě nezaměstnatelnou. Hlavním důvodem setrvávání starších osob v zaměstnání i po dosažení důchodového věku je jednoznačně ekonomická motivace. Ne nevýznamný vliv má i potřeba kontaktu s lidmi a potřeba pocitu užitečnosti.

Důležitým předpokladem pro setrvání v zaměstnání starších osob je jejich ochota dále se vzdělávat. Ta obecně, a u starší populace zejména, souvisí s úrovní dosaženého vzdělání, kdy s vyšší úrovní vzdělání se zájem zvyšuje. Nedostatečná vlastní iniciativa k dalšímu vzdělávání je populací ve věku 50+ nejčastěji zdůvodňována nepotřebností dalšího vzdělávání, nedostatkem času, nechutí se učit, vyšším věkem a s ním spojenými obtížemi při osvojování si nových znalostí. Hlavní bariéry systému dalšího vzdělávání byly respondenty spatřovány zejména v ceně vzdělávacích kurzů, která byla považována za příliš vysokou, nevyhovující vzdělávací nabídka a chybějící informace o možnostech dalšího vzdělávání.

2.5.2 Závěry a doporučení pro další výzkum

Odhadované trendy budoucího vývoje ukazují na potřebu realizace změn v zaměstnanosti starších pracovníků, kteří budou muset nahradit chybějící mladší populaci. Potřebnost tvorby dlouhodobé strategie zaměřené na podporu vyšší zaměstnanosti starších pracovníků si – obdobně jako i jiné vyspělé země – uvědomuje i Česká republika. V této souvislosti se předmět výzkumu nejčastěji zaměřuje na otázky zvýšení zaměstnanosti starších osob, prodloužení jejich aktivního pracovního života a hledání účinných řešení. Mezi klíčové oblasti je jednoznačně zařazována potřeba dalšího vzdělávání jako nezbytného předpokladu úspěšného setrvání pracovníků na trhu práce i v pozdějším věku. Jelikož vzdělání představuje jeden z hlavních nástrojů napomáhající udržovat pracovní sílu na trhu práce, navracet ji zpět na tento trh a v případě starších osob prodlužovat jejich ekonomickou aktivitu, zaměřuje se na souvislosti vzdělávání a stárnutí populace v současné době rostoucí pozornost.

Je nezbytné prohloubit pozornost odborné sféry na problematiku vzdělávací nabídky a výukových metod přizpůsobených potřebám specifické cílové skupiny starších osob, profesní přípravy lektorů dalšího vzdělávání dospělých, kvalitního informačně-poradenského systému, certifikace získaných dovedností, systému kontroly kvality nabídky dalšího vzdělávání. Přestože některým otázkám je již v současné době určitá pozornost věnována, zůstávají výsledky jednotlivých výzkumných aktivit spíše v podobě projektových výstupů bez jejich současné implementace do praxe.

2.6 Použitá literatura

Přechody ze školy do zaměstnání, střední a vyšší odborné vzdělávání

Burdová, J.; Paterová, P. (2009): Potřeby zaměstnavatelů a připravenost absolventů škol – šetření v zemědělské sféře. Praha: NÚOV.

Burdová, J.; Trhlíková, J.; Vojtěch, J. (2007): Názory pracovníků úřadů práce na uplatnění absolventů škol – 2006. Praha: NÚOV.

Chamoutová, D. (2009): Nezaměstnanost absolventů škol se středním a vyšším odborným vzděláním – 2009. Praha: NÚOV.

Festová, J. (2006): Názory pracovníků úřadů práce na problematiku mladých uchazečů o zaměstnání se základním vzděláním. Praha: NÚOV.

Kalousková, P.; Vojtěch, J. (2008): Potřeby zaměstnavatelů a připravenost absolventů škol – souhrnný pohled. Praha: NÚOV.

Kleňhová, M.; Vojtěch, J. (2007): Úspěšnost absolventů středních škol ve vysokoškolském studiu, předčasné odchody ze vzdělávání. Praha: NÚOV.

Skácelová, P.; Vojtěch, J.: Názory pracovníků úřadů práce na uplatnění absolventů škol v období ekonomické krize – 2009. Praha: NÚOV.

Štastnová, P.; Kalousková, P.; Úlovcová, H.; Vojtěch, J. (2008): Potřeby zaměstnavatelů z pohledu analýzy inzertní nabídky zaměstnání a názorů pracovníků personálních agentur (2007–08). Praha: NÚOV.

Štastnová, P.; Kalousková, P.; Úlovcová, H.; Vojtěch, J. (2006): Potřeby zaměstnavatelů z pohledu analýzy inzertní nabídky zaměstnání a názorů pracovníků personálních agentur. 1. vydání, Praha: NÚOV.

Trhlíková, J. (2009): Strategie získání zaměstnání absolventů středních a vyšších odborných škol a jejich postoje k práci. (Doplňující analýzy založené na datech ze šetření přechodu absolventů na trh práce realizovaných v NÚOV). Praha: NÚOV.

Trhlíková, J.; Úlovcová, H.; Vojtěch, J. (2008a): Rozhodování žáků při volbě vzdělávací cesty a úspěšnost vstupu na trh práce. (Sonda založená na šetření absolventů středních škol, kteří se zúčastnili jako patnáctiletí výzkumu PISA-2003 a vybraného vzorku jejich zaměstnavatelů). Praha: NÚOV.

Trhlíková, J.; Vojtěch, J. (2004): Názory pracovníků úřadů práce na uplatnění absolventů škol – 2004. Praha: NÚOV.

Trhlíková, J.; Vojtěch, J.; Úlovcová, H. (2008): Připravenost absolventů středních odborných škol na uplatnění v praxi. (Srovnání situace absolventů středního odborného vzdělávání s výučním listem, s maturitou i odborným výcvikem a s maturitou tři roky od ukončení studia). Praha: NÚOV.

Úlovcová, H.; Bubíková, M.; Vicieníková, T.; Hytša, P. (2006): Předčasné odchody mladých lidí ze středního vzdělávání. Praha: NÚOV.

Vojtěch, J.; Doležalová, G. (2006): Shoda dosaženého vzdělání a vykonávaného zaměstnání – 2005. 1. vydání, Praha: NÚOV.

Přechod absolventů vysokých škol ze vzdělávání na trh práce

Allen, J.; Van der Velden, R. (eds) (2008): Flexible Professional in the Knowledge Society: General Results of the Reflex Project. Maastricht: Research Centre for Education and the Labour Market, Maastricht University.

Koucký, J.; Kuchař, P.; Bartušek, A.; Voříšek, P.; Zelenka, M. (2007a): Závěrečná zpráva z dotazníkového šetření projektu Reflex v České republice. Praha: SVP PedF UK.

Koucký, J.; Meng, Ch.; Van der Velden, R. (2007b): Reflex Country Study. Maastricht: Research Centre for Education and the Labour Market, Maastricht University.

Koucký, J.; Voříšek, P.; Zelenka, M. (2008): Absolventi vysokých škol na pracovním trhu. In: Aula, Vol. 16, No 2, pp. 1-10.

Koucký, J.; Zelenka, M. (2006, 2007 & 2008): Postavení vysokoškoláků a uplatnění absolventů vysokých škol na pracovním trhu. Zprávy za roky 2006-2008. Praha: SVP PedF UK.

Zelenka, M. (2008): Přejít absolventů škol ze vzdělávání na pracovní trh. Praha: PedF UK.

Návraty na trh práce a odchody do důchodu

Czech Statistical Office (2007): Přejít do důchodu podle výsledků ad hoc modulu 2006 výběrového šetření pracovních sil. Praha: Český statistický úřad. Dostupné na internetu <http://www.czso.cz/csu/2007edicniplan.nsf/p/3123-07>.

Kulhavý, V.; Sirovátka, T. (2007): Hodnocení efektivit programů APZ a doprovodných nástrojů a projektů zaměstnanosti v roce 2007. Praha: VÚPSV.

Mareš, P.; Vyhlídal, J. (2006): Mění se rizika a šance na trhu práce. Analýza postavení a šancí vybraných rizikových skupin na trhu práce. Praha: VÚPSV, výzkumné centrum Brno.

MPSV (2008): Hodnocení mainstreamingové strategie. Národní tématické sítě A. Zlepšování přístupu a návratu na trh práce pro osoby obtížně integrovatelné. Zpráva v rámci projektu „Zajištění činnosti NTS CIP EQUAL“. Program Iniciativy Společenství EQUAL. Praha: MPSV.

MPSV (2008): Kvalita života ve stáří. Národní program přípravy na stárnutí na období let 2008 až 2012. Praha: MPSV.

Remr, J.; Kotíková, J. a kol (2007): Podpora zaměstnávání starších osob. Souhrnná zpráva. Praha: VÚPSV.

World Bank (2008): Czech Republic: Improving Employment Chances of the Roma. Dokument Světové banky.

2.7 Další relevantní literatura

Burdová, J.; Chamoutová, D. (2008): Nezaměstnanost absolventů škol se středním a vyšším odborným vzděláním – 2008. Praha: NÚOV.

Chamoutová, D.; Burdová, J. (2007): Nezaměstnanost absolventů škol se středním a vyšším odborným vzděláním – 2007. Praha: NÚOV.

CSVŠ (2006): OECD Thematic Review of Tertiary Education: Country Background Report for Czech Republic. Praha: Centrum pro studium vysokého školství.

Doležalová, G. (2006): Vývoj profesních nároků ve vybraných odvětvích národního hospodářství a náměty pro jejich reflexi v odborném vzdělávání. Souhrnná syntetická publikace. Praha: NÚOV.

Doležalová, G.; Sukup, R.; Vojtěch, J. (2007): Analýza profesní struktury pracovních sil v České republice z pohledu sféry vzdělávání – 2006. Praha: NÚOV.

Festová, J. (2004): Nezaměstnanost absolventů škol se středním a vyšším odborným vzděláním – 2004. Praha: NÚOV.

Festová, J.; Vojtěch, J. (2005): Nezaměstnanost absolventů škol se středním a vyšším odborným vzděláním – 2005. 1. vydání, Praha: NÚOV.

Festová, J.; Vojtěch, J. (2006): Nezaměstnanost absolventů škol se středním a vyšším odborným vzděláním – 2006. Praha: NÚOV.

Kalousková, P. (2006): Potřeby zaměstnavatelů a připravenost absolventů škol – šetření v terciární sféře. Praha: NÚOV.

Kalousková, P.; Štastnová, P.; Úlovcová, H.; Vojtěch, J. (2004): Potřeby zaměstnavatelů a připravenost absolventů pro vstup na trh práce – 2004. Praha: NÚOV.

Kalousková, P. (2007): Potřeby zaměstnavatelů a připravenost absolventů škol – šetření v kvartérním sektoru. Praha: NÚOV.

Kleňhová, M.; Vojtěch, J. (2006): Přejít absolventů středních škol do terciárního vzdělávání. Praha: NÚOV.

Kofroňová, O.; Vojtěch, J. (2006): Analýza vzdělávacích programů z hlediska zaměstnanosti absolventů. 1. vydání, Praha: NÚOV.

Kofroňová, O.; Vojtěch, J. (2008): Analýza školních vzdělávacích programů – 2007. Praha: NÚOV.

Krause, D. (2005): Analýza trhu práce České republiky z pohledu problematiky genderu se zaměřením na popis stavu a struktury zaměstnanosti žen v managementu. Dílčí studie. Praha: VÚPSV.

Křížová, E.; Trhlíková, J.; Úlovcová, H. (2008); Vojtěch, J.: Přejít absolventů maturitních oborů SOU do praxe a jejich uplatnění na trhu práce. Praha: NÚOV.

MPSV (2007): Přístup imigrantek a imigrantů ke vzdělávání a na trh práce v ČR. Praha: MPSV. Dostupné na internetu www.cizinci.cz.

OECD (2008): Thematic Review of Tertiary Education. Paris: OECD.

Sirovátka, T.; Kulhavý, V.; Horáková, M.; Rákoczyová, M. (2006): Hodnocení efektivity programů aktivní politiky zaměstnanosti v ČR. Praha: VÚPSV, výzkumné centrum Brno.

Soukup, T.; Michalička, L. a kol (2009): Třídění uchazečů na úřadech práce – řešení problematiky cílení APZ a poradenství. Praha: VÚPSV.

Trhlíková, J. (2006): Pohled absolventů odborných škol na volbu oboru vzdělání, připravenost a uplatnění v praxi. Praha: NÚOV.

Trhlíková, J.; Úlovcová, H.; Vojtěch, J. (2004): Přejít absolventů středních škol do praxe a jejich uplatnění. SOŠ – II. etapa, Praha: NÚOV.

Trhlíková, J.; Úlovcová, H.; Vojtěch, J. (2005): Přejít absolventů vyšších odborných škol do praxe a jejich uplatnění. – I. etapa (Šetření názorů budoucích absolventů VOŠ). 1. vydání, Praha: NÚOV.

Trhlíková, J.; Úlovcová, H.; Vojtěch, J. (2007): Přejít absolventů SOŠ do praxe a jejich uplatnění na trhu práce – II. etapa. Praha: NÚOV.

Trhlíková, J.; Úlovcová, H.; Vojtěch, J. (2008b): Přejít absolventů vyšších odborných škol do praxe a jejich uplatnění – II. etapa (Šetření názorů absolventů VOŠ tři roky po ukončení studia). Praha: NÚOV.

Trhlíková, J.; Úlovcová, H.; Vojtěch, J. (2006): Přejít absolventů SOU do praxe a jejich uplatnění na trhu práce – III. etapa. Praha: NÚOV.

Úlovcová, H.; Trhlíková, J.; Vojtěch, J. (2006): Sociální aspekty dlouhodobé nezaměstnanosti mladých lidí s nízkou úrovní vzdělání. Praha: NÚOV.

Úlovcová, H.; Vojtěch, J.; Burdová, J.; Trhlíková, J.; Doležalová, G.; Chamoutová, D.; Kalousková, P.; Kleňhová, M. (2008): Uplatnění absolventů škol na trhu práce – 2007. Praha: NÚOV.

Úlovcová, H.; Vojtěch, J.; Festová, J.; Trhlíková, J.; Doležalová, G.; Kalousková, P.; Kleňhová, M.; Šťastnová, P. (2007): Uplatnění absolventů škol na trhu práce – 2006. Praha: NÚOV.

Úlovcová, H.; Vojtěch, J.; Festová, J.; Trhlíková, J.; Doležalová, G.; Kofroňová, O.; Kalousková, P. (2006): Uplatnění absolventů škol na trhu práce – 2005. Praha: NÚOV.

Úlovcová, H.; Vojtěch, J.; Trhlíková, J.; Kalousková, P.; Chamoutová, D.; Křížová, E.; Koucký, J.; Lepič, M.; Skácelová, P. (2009): Uplatnění absolventů škol na trhu práce – 2008. Praha: NÚOV.

Vojtěch, J.; Chamoutová, D. (2007): Vývoj vzdělanostní a oborové struktury žáků a studentů ve středním a vyšším odborném vzdělávání v ČR a v krajích ČR a postavení mladých lidí na trhu práce ve srovnání se stavem v Evropské unii. Praha: NÚOV.

Vojtěch, J.; Chamoutová, D. (2008): Vývoj vzdělanostní a oborové struktury žáků a studentů ve středním a vyšším odborném vzdělávání v ČR a v krajích ČR a postavení mladých lidí na trhu práce ve srovnání se stavem v Evropské unii – 2007/08. Praha: NÚOV.

Vojtěch, J.; Chamoutová, D.; Skácelová, P. (2009): Vývoj vzdělanostní a oborové struktury žáků a studentů ve středním a vyšším odborném vzdělávání v ČR a v krajích ČR a postavení mladých lidí na trhu práce ve srovnání se stavem v Evropské unii – 2008/09. Praha: NÚOV.

Vojtěch, J.; Doležalová, G.; Festová, J. (2006): Vývoj vzdělanostní a oborové struktury žáků a studentů ve středním a vyšším odborném vzdělávání v ČR a v krajích ČR a postavení mladých lidí na trhu práce ve srovnání se situací v Evropské unii – 2005/06. Praha: NÚOV.

Vojtěch, J.; Festová, J.; Sukup, R. (2004): Vývoj vzdělanostní a oborové struktury žáků ve středním a vyšším vzdělávání v ČR a v krajích ČR a postavení mladých lidí na trhu práce – 2003/04. Praha: NÚOV.

Vojtěch, J.; Festová, J.; Sukup, R. (2005): Vývoj vzdělanostní a oborové struktury žáků ve středním a vyšším vzdělávání v ČR a v krajích ČR a postavení mladých lidí na trhu práce ve srovnání se situací v EU – 2004/05. 1. vydání, Praha: NÚOV.

Vojtěch, J.; Úlovcová, H.; Trhlíková, J.; Festová, J.; Kalousková, P.; Sukup, R. (2004): Uplatnění absolventů škol na trhu práce – 2004. Praha: NÚOV.

2.8 Webové stránky

www.nuov.cz

www.uiv.cz

www.infoabsolvent.cz

www.vupsv.cz

www.soc.cas.cz

www.strediskovzdelavacipolitiky.info

www.czso.cz

www.cizinci.cz

Téma 3: Předvídání kvalifikačních potřeb trhu práce

Výzkum předvídání kvalifikačních potřeb probíhá v ČR zejména posledním desetiletí. Věnuje se mu několik institucí v rámci grantů MPSV a MŠMT. Výzkumy jsou zaměřeny třemi směry – na oblast metodickou, systémovou a aplikační. V oblasti metodické se rozvíjí zejména kombinovaný kvantitativně kvalitativní přístup zaměřený na národní úroveň a částečně na úroveň regionální. V současné době projekce již přinášejí validní výsledky, které jsou publikovány a budou rozpracovávány podle potřeb uživatelů. Byl navržen systém pro stálé předvídání a předpokládá se jeho pilotní zavádění. V současné době je předvídání přisuzován rostoucí význam, což by mělo do této oblasti výzkumu přinést větší objem finančních prostředků a umožnit takový rozvoj projekcí, aby uživatelé měli pravidelně k dispozici strukturované a relativně spolehlivé informace pro své rozhodování.

3.1 Přehled vývoje a aktuálního stavu výzkumu

Předvídání kvalifikačních potřeb je rozvíjeno zejména díky projektům realizovaným Národním vzdělávacím fondem – Národní observatoří zaměstnanosti (NVF-NOZV) ve spolupráci s Výzkumným ústavem práce a sociálních věcí (VÚPSV) a Centrem pro ekonomický výzkum a doktorské studium (CERGE-EI). Tato pracoviště se vedle (i) zpracování projekcí, sektorových studií a dalších informací o budoucích nárocích trhu práce na profese a kvalifikace zaměřují také na (ii) rozvoj metodických nástrojů a dále (iii) na vytváření systémového prostředí pro předvídání kvalifikačních potřeb. Dalším pracovištěm, které vyvíjí aktivity v této oblasti je Středisko vzdělávací politiky (SVP). Soustředí se na analýzu historického vývoje trhu práce a vytváří projekce očekávaného vývoje kvalifikačních a vzdělanostních požadavků trhu práce.

■ Labouratory

Významným počátečním krokem ve výzkumu předvídání kvalifikačních potřeb byl mezinárodní projekt Labouratory (1999 – 2001). Tento projekt vedl NVF-NOZV a za ČR se ho účastnilo CERGE-EI. Výsledkem projektu byl návrh kvantitativně-kvalitativního prognostického postupu (Strietska-Ilina a kol., 2001). Těžištěm je model ROA-CERGE vytvořený podle nizozemského vzoru, který zpracovává pětileté projekce kvalifikačních potřeb na národní úrovni. Výstupy z tohoto modelu jsou doplněny výsledky kvalitativních sektorových studií.

■ Společnost vědění

Dalším významným projektem byl projekt MPSV Společnost vědění – nároky na kvalifikaci lidských zdrojů a na další vzdělávání (2004 – 2009). Jeho hlavním řešitelem byl NVF-NOZV, spoluřešitelem VÚPSV, na zdokonalování kvantitativního modelu se

podílel CERGE-EI (Franta a kol., 2005; Franta a kol., 2006; Guzi a kol., 2007; Pertold a kol., 2008). V rámci tohoto projektu byl rozvíjen model ROA-CERGE a zpracovány pilotní kvantitativní projekce kvalifikačních potřeb (Havlíčková a kol., 2005; Havlíčková, 2007; Havlíčková a Lapáček, 2007; Stupnitskyy a kol., 2005; Michalička a Stupnitskyy, 2006; Michalička a kol., 2007; Michalička a kol., 2008; Michalička a kol., 2009). Dále byly zkoumány možnosti doplňování kvantitativních výsledků kvalitativními informacemi o vývoji klíčových faktorů, které ovlivňují trendy vývoje zaměstnanosti v jednotlivých sektorech. Byla zpracována sektorová studie pro odvětví energetiky (ČOK, 2006). V závěrečných letech řešení projektu byly získány již validní výsledky kvantitativních projekcí, které umožňují jejich praktické využití (NVF-NOZV, 2009).

■ **Institut trhu práce**

V rámci projektu MPSV Institut trhu práce (2007-2008) NVF-NOZV zpracoval návrh systému pro zajištění stálého předvídání kvalifikačních potřeb (Czesaná a kol., 2008b), vytvořil rámcovou metodiku sektorových studií (Czesaná a kol., 2008a) a na jejím základě zpracoval dvě sektorové studie (elektrotechnický průmysl a ICT služby, NVF-NOZV a Bláha, 2008a; NVF-NOZV a ČOK, 2008a). Tyto studie byly rozpracovány na úroveň pěti vybraných regionů (NVF-NOZV a Bláha, 2008b; NVF-NOZV a ČOK, 2008b).

■ **“Forecasting Jobs and Skills”**

Projekcí zaměstnanosti v odvětvích se zabývá rovněž mezinárodní projekt Národní agentury zaměstnanosti Bulharské republiky FORJOBS (Forecasting Jobs and Skills, 2009-2010), na němž spolupracuje NVF-NOZV. Jedním z výstupů bude ověření fungování italského modelu předvídání vývoje zaměstnanosti v odvětvích a profesích na vstupních datech ČR a jeho předání k využití do ČR.

■ **Kvalita II**

V projektu Kvalita II (2007 – 2008) SVP zkoumalo kvalifikační požadavky na vzdělání v krajích ČR a zpracovalo jejich další předpokládaný vývoj do r. 2017 (Koucký a Lepič, 2008a).

■ **KONTAKT ME**

V rámci projektu KONTAKT ME 948 byla SVP vytvořena metodologie pro analýzy a projekce kvalifikačních a vzdělanostních potřeb trhu práce. Byla připravena datová báze o odvětvových, kvalifikačních a vzdělanostních strukturách ČR a EU. Na základě vytvořených klasifikací ekonomických odvětví a vzdělání, vypracované metodologie a údajů LFS byly analyzovány měnící se kvalifikační a vzdělanostní nároky v ČR a v EU v letech 1995–2007. Byly zpracovány kvalifikační a vzdělanostní struktury ve 23 odvětví podle mezinárodní klasifikace ISIC, zkoumány jejich změny v období 1995–2007 a zpracován předpokládaný vývoj do r. 2017. Byly analyzovány podobnosti a rozdíly odvětvových struktur v ČR oproti jiným zemím EU (Koucký a Lepič, 2008b). Výstupy jsou na adrese <http://www.strediskovzdelavacipolitiky.info/default.asp?page=svp&KID=78>.

■ VIP Kariéra

Výstupy předchozího projektu byly využity v Informačním systému o uplatnění absolventů škol na trhu práce www.infoabsolvent.cz (dokončen 2008), který byl vytvořen v rámci projektu VIP Kariéra realizovaného NÚOV. Systém poskytuje informační podporu mladým lidem při rozhodování o své vzdělávací dráze. Pro ISA zpracovalo SVP analýzu vývoje kvalifikačních požadavků na pracovním trhu v ČR a v zahraničí. Obsahuje projekci vývoje ekonomiky a struktury pracovních míst a kvalifikačních požadavků v ČR do roku 2016 podle metodiky z projektu KONTAKT ME 948 (2007 – 2009).

Nárůst zájmu centrálních orgánů (MPSV, MŠMT) o rozvoj Anticipace je ovlivněn rozhodnutími na úrovni EU zaměřenými na zlepšení schopnosti předvídat a sladit potřeby trhu práce a požadavky na dovednosti v EU i v jednotlivých členských státech. Pozornost k této oblasti přitahují i výsledky první celoevropské projekce kvalifikačních potřeb do r. 2020, které je třeba reflektovat i na národní úrovni. Proto lze očekávat zesílení výzkumných aktivit, a to i díky prostředkům ze strukturálních fondů, které jsou na tuto oblast vyčleněny.

3.2 Přehled hlavních výsledků výzkumu

3.2.1 Kvantitativní model ROA-CERGE

Kvantitativní model ROA-CERGE vytvořený v rámci projektu Laboratory a zdokonalený v projektu Společnost vědění porovnává nabídku pracovní síly s její poptávkou. Model pracuje s časovými řadami dat o struktuře zaměstnanosti a vzdělání pracovní síly získaných z Výběrových šetření pracovních sil (VŠPS), dále se střednědobou projekcí zaměstnanosti v 15 odvětvích ekonomiky, s odhady počtu a vzdělanostní struktury budoucích absolventů škol a krátkodobě nezaměstnaných. Vyhodnocuje vývojové trendy ve struktuře zaměstnanosti podle 30 skupin profesí a 27 vzdělanostních skupin založených na klasifikaci ISCO resp. ISCED. Klastrování do těchto skupin bylo provedeno z důvodu dosažení dostatečné statistické spolehlivosti předpovědi. Nevýhodou je snížená možnost interpretace výsledků, neboť se vztahují na celou skupinu a pro jednotlivé profese či vzdělání se mohou odchylovat. Výsledky tak mohou být prezentovány až po expertním vyhodnocení založeném na kvalitativních analýzách, sektorových studiích či šetření u zaměstnavatelů. Zvýšení počtu klastrů by vyžadovalo zvětšení vzorku VŠPS nebo využití jiného zdroje dat. Tyto varianty však nejsou v blízké budoucnosti realizovatelné.

Model na základě věkové struktury zaměstnanosti rozděluje poptávku po pracovní síle na nahrazovací a rozšiřovací, vyhodnocuje napětí na trhu práce pro definované vzdělanostní skupiny a poskytuje celou řadu dalších kvantitativních informací o očekávaném vývoji na trhu práce (např. odchody z pracovního trhu podle věkových,

profesních či vzdělanostních skupin, rozsah nově vytvářených pracovních příležitostí, rozšiřování či snižování požadavků ekonomiky na určité obory vzdělání, vliv přesunu osob s určitou kvalifikací do profesí kvalifikačně vzdálenějších na napětí na trhu práce, koeficienty atraktivnosti studijních oborů a jiné).

Výsledky projekce např. ukazují, že v období 2009 – 2013 bude mít nejlepší šance na nalezení vhodného zaměstnání skupina „Zdravotničtí asistenti, optici, rehabilitační pracovníci a ošetřovatelé“. Poptávka poroste s rostoucími nároky na kapacity zdravotnických a ošetřovatelských zařízení pro stárnoucí populaci. Vyšší věkový průměr pracovníků v této profesní skupině se rovněž projeví v nahrazovací poptávce, která tvoří asi čtvrtinu celkové poptávky po těchto pracovnících. Detailní přehled o vývoji jednotlivých profesně-kvalifikačních skupin podává publikace „Předvídání kvalifikačních potřeb“ vydaná v roce 2009. V přehledné uživatelsky přívětivé formě jsou výsledky také prezentovány na webovém portále Budoucnost profesí: www.budoucnostprofesi.cz.

3.2.2 Projekce zaměstnanosti v odvětvích

V rámci projektu Společnost vědění byla v NVF-NOZV zpracována střednědobá projekce zaměstnanosti v odvětvích ekonomiky, která je součástí vstupních dat modelu ROA-CERGE. Pro vypracování této projekce v ČR zatím chybí makroekonomický model či jiné metodické postupy. Zpočátku byl pro projekci zaměstnanosti v odvětvích využíván model HERMIN pracující se čtyřmi základními odvětvími (zemědělství, vládní sektor, zpracovatelský průmysl a tržní služby). Zaměstnanost v těchto odvětvích byla desagregována na potřebný počet odvětví podle vývoje v minulosti. Vzhledem k ne příliš kvalitním výsledkům tohoto postupu byl pro období 2005-2010 proveden odhad vlivu nejvýznamnějších faktorů, které budou působit na ekonomiku a zaměstnanost v jednotlivých odvětvích a výsledky byly konfrontovány s trendy zaměstnanosti ve vyspělých zemích EU, s výsledky zahraničních prognostických studií a expertními názory odborníků. Na následující projekci 2007 – 2011/2020 spolupracovala britská společnost Cambridge Econometrics (CE), která využila makroekonomický model E3ME. V tomto modelu však nebyla zajištěna konzistence mezi zaměstnaností a produktivitou práce a bylo nutno provést expertní korekci výsledků, aby byly v souladu s makroekonomickým výhledem Ministerstva financí ČR.

Nejnovější projekce zaměstnanosti v odvětvích byla vyhotovena na počátku roku 2009 ve spolupráci odborníků z Ministerstva financí ČR a NVF-NOZV. Je založena na konzistentním modelovém postupu, který vychází ze vztahů mezi zaměstnaností, mírou ekonomické aktivity, demografickým vývojem, nezaměstnaností a růstem HDP. Zohledňuje nejnovější trendy v ekonomickém vývoji, vývoj produktivity práce i hrubé přidané hodnoty. Rovněž využívá expertně namodelované predikce míry ekonomické participace a nezaměstnanosti. Model dělí predikční období do dvou hlavních úseků. První je vymezen roky 2009-2010 a jedná se o období ekonomické krize. Předpokládá zlepšení ekonomické situace počátkem roku 2010, přičemž i poté by měla přetrvávat záporná produkční mezera s nadprůměrnou nezaměstnaností, podprůměrným využitím výrobních kapacit a nízkými inflačními tlaky. Druhý časový úsek projekce je vymezen lety

2011-2020. Na počátku tohoto období se předpokládá celkové oživení ekonomiky, podpořené čerpáním peněz z evropských fondů a nabíhajícími produkčními investicemi soukromého sektoru. Zvýší se využití volných kapacit z hlediska fixního kapitálu i pracovní síly, což povede k uzavírání vzniklé záporné produkční mezery. Ke stabilizaci ekonomiky by mělo dojít okolo roku 2013. Poté by se ekonomika měla vyvíjet v souladu s předpokladem konvergence produktivity práce k úrovni okolních vyspělejších zemí.

3.2.3 Metodika sektorových studií a pilotní sektorové studie

Příprava metodiky sektorových studií a zpracování pilotní sektorové studie bylo realizováno v rámci projektu Institut trhu práce (2007-2008). Tento projekt byl zadán MPSV a financován z ESF. V jeho rámci NVF-NOZV a v návaznosti na výsledky předchozích projektů vyvinul metodiku zpracování sektorových studií. Sektorové studie se zaměřují na střednědobý až dlouhodobý vývoj příslušného sektoru na národní, případně regionální úrovni. Zjišťují zejména, zda změny v jednotlivých sektorech povedou ke změnám v rozsahu zaměstnanosti, vzniku nových profesí či zániku stávajících, ke změnám kvalifikačních požadavků a obsahu práce jednotlivých profesí, k převisu či naopak k nedostatečné nabídce pracovních sil. Na jejich zpracování se podílejí odborníci, kteří v sektoru přímo působí nebo mají přístup k detailním informacím o sektoru. V současné době jsou k dispozici tři studie – energetika, elektrotechnický průmysl a ICT služby, přičemž poslední dvě jsou rozpracovány na úroveň pěti vybraných regionů.

Mezi základní zjištění v sektoru Energetika patří např. zhoršování věkové struktury pracovníků a trvale se snižující zastoupení mladých, což by mohlo vést ke ztrátě kontinuity v předávání know-how. Omezené výzkumně vývojové kapacity v sektoru snižují zájem talentovaných studentů stát se špičkovými odborníky a vědci v energetice. Nedostatečný zájem je i o studijní obory zaměřené na projekci a konstrukci v energetickém strojírenství. Nedostatek kvalifikovaných konstruktérů a techniků limituje nejen obnovu starých energetických zařízení v ČR, ale i využití šance na dodávky elektráren na rozvíjející se trhy v Asii a východní Evropě. V dlouhodobějším horizontu (do roku 2016) by jen pro výrobu elektřiny, tepla a rozvod plynu mohlo chybět až čtrnáct tisíc pracovníků. Velkou část z nich budou představovat osoby s elektrotechnickým nebo strojírenským vzděláním – projektanti, konstruktéři, ICT specialisté, kvalifikovaní technici a specialisté na chemickou výrobu.

Záměrem je zpracovat sektorové studie pro všechna významná odvětví či ideálně pro celou ekonomiku a vytvořit databanku studií, které, průběžně aktualizované, budou informačním zázemím pro příslušná rozhodování a další výzkum kvalifikačních potřeb.

3.2.4 Systém předvídání kvalifikačních potřeb

Návrh na vytvoření systému pro zajištění stálého předvídání kvalifikačních potřeb v ČR byl zpracován v rámci projektu Institut trhu práce (2007 – 2008) řešeném pro MPSV v NVF-NOZV. Bylo navrženo uspořádání činností spojených s předvídáním kvalifikačních potřeb do určitého organizačního rámce na národní a regionální úrovni. Návrh respektuje

základní principy předvídání, které jsou významné pro dosahování požadované spolehlivosti výsledků. K nim patří pravidelnost, metodická kontinuita a různorodost, kombinace a propojování výsledků z různých zdrojů, kooperace a partnerství. V systému je zajištěno respektování vládních/regionálních priorit prostřednictvím zastoupení státních či regionálních orgánů (zejména MPSV, MŠMT, krajských zastupitelstev), začleněno je využití doposud vzniklého know-how a činnost nezávislých odborných institucí a expertů. Řešení počítá i s propojením na nově budované struktury, které se věnují profesně-kvalifikační problematice (např. sektorové rady).

3.2.5 Využití výsledků

Projekce zpočátku ověřovaly funkčnost a spolehlivost metodických postupů, v současnosti již přinášejí validní výsledky o očekávaných vývojových trendech v zaměstnanosti a v požadavcích na kvalifikovanou práci. Jde o informace nového typu, na jejichž využití je třeba odbornou i širší veřejnost připravit. Šíření informací o tomto typu prognostických prací a o výsledcích probíhá v podobě publikační činnosti, vystoupení na seminářích a konferencích a v rozvíjení internetové prezentace (<http://www.budoucnostprofesi.cz/>; <http://www.czechfutureskills.eu>). Praktické využití výsledků je ovlivněno tím, že až na výjimky výsledky nejsou rozpracovány do forem vhodných pro jednotlivé typy uživatelů, tj. zacílené např. na profesní poradenství, pro zprostředkování zaměstnání, podporu tvorby vzdělávacích programů nebo přípravu politik v oblasti trhu práce nebo podpory vzdělávání. Výstupy také nemohou být pravidelně aktualizovány, neboť dosud nejsou vytvořeny institucionální ani finanční podmínky.

Výsledky projekce zaměstnanosti a nabídky a poptávky po pracovní síle byly využity pro formulování národních připomínek ČR k výsledkům projekcí kvalifikačních potřeb na evropské úrovni (Medium-term forecast of occupational skill needs in Europe (2007) (Havlíčková a Michalička, 2006), Medium-term forecast of skills supply in Europe (2008-9), Forecasting skill supply and demand in Europe (2009 -13)).

Výsledky získané z kvantitativního modelu ROA-CERGE a kvalitativní sektorové studie Energetika byly využity ke zpracování studie Potřeby kvalifikované práce v sektoru energetiky. Studie se stala samostatnou kapitolou Zprávy Nezávislé odborné komise pro posouzení energetických potřeb České republiky v dlouhodobém časovém horizontu. Výsledky byly využity také při zpracování Státní energetické koncepce Ministerstva průmyslu a obchodu (části Podpora výzkumu a vývoje zajišťující konkurenceschopnost české energetiky a Podpora školství s cílem obnovy a rozvoje technické inteligence).

3.3 Závěry a doporučení pro další výzkum

Výzkum v oblasti předvídání kvalifikačních potřeb probíhá cca deset let v rámci jednotlivých projektů. Systémový přístup, který by zajišťoval zejména pravidelnost, institucionální spolupráci, financování, zatím chybí. Užívané metodiky vycházejí z postupů aplikovaných v předních evropských zemích (zejména Holandsko, Irsko,

Francie, Velká Británie). Výsledky projekcí byly veřejně prezentovány teprve v poslední době a jejich využití pro rozhodování je zatím omezené. Je proto třeba prognostické aktivity dále rozvíjet ve třech hlavních oblastech: systémové, metodické a aplikační.

- V systémové oblasti bude třeba rozpracovat rámcově navrženou koncepci systému, ověřit jeho funkčnost a realizovat jej na národní i regionální úrovni.
- V oblasti metodické bude třeba další výzkum zaměřit na vytvoření makroekonomického modelu pro vypracovávání středně až dlouhodobých projekcí vývoje ekonomiky a zaměstnanosti v odvětvích, které jsou vstupem pro modelování profesních a vzdělanostních nároků ekonomiky. Dále bude třeba rozvíjet datovou základnu a vytvořit metodiky pro předvídání kvalifikačních potřeb na regionální úrovni. Na této úrovni zatím předvídání kvalifikačních potřeb v delším časovém horizontu chybí. Na národní úrovni budou zkoumány možnosti rozšíření datové základny pro zpracování kvantitativních projekcí pomocí modelu ROA-CERGE s cílem zvýšení počtu předvídáných profesních a vzdělanostních skupin. Pokračovat bude též rozvoj stávajících metodických nástrojů tak, aby se zvyšovala spolehlivost a vypovídací schopnost projekcí a možnosti propojení výstupů získaných různými metodickými postupy, případně vyvíjeny nové nástroje pro předvídání.
- V oblasti aplikační půjde o pravidelné zpracování kvantitativních projekcí pomocí modelu ROA-CERGE a kvalitativních sektorových studií. Budou zkoumány další oblasti využitelnosti výsledků a hledány vhodné formy produktů podporujících rozhodování různých typů uživatelů.

3.4 Použitá literatura

ČOK, s.r.o. (2006): Analýza a výhled potřeb kvalifikované práce v sektoru energetika (OKEČ 40) Working Paper NOZV-NVF No. 8/2006, Praha: NVF-NOZV.

Czesaná, V. a kol. (2008): Návrh metodických přístupů pro zpracování sektorových studií v rámci předvídání kvalifikačních potřeb. Praha: NVF-NOZV.

Czesaná, V. a kol. (2008): Návrh na vytvoření systému analýz a prognóz kvalifikačních potřeb trhu práce. Praha: NVF-NOZV.

Franta, M., Guzi, M., Munich, D., Jurajda, Š. (2005): Technická studie rozšíření a zkvalitnění současné programové implementace modelu ROA-CERGE. Praha: CERGE-EI.

Franta, M., Guzi, M., Munich, D., Jurajda, Š. (2006): Technická studie model. A program. Rozšíření stávající implementace modelu Cerge-ROA. Praha: CERGE-EI.

Guzi, M., Pertold, F., Munich, D., Jurajda, Š. (2007): Technická studie rozšíření a zkvalitnění současné programové implementace modelu Cerge-EI-ROA. Praha: CERGE-EI.

Havlíčková, V. (2007): Projekce zaměstnanosti v odvětvích do r. 2010 pro Českou republiku. In: Statistika Vol. 87, No. 5, pp 384-403.

Havlíčková, V., Lapáček, M. (2007): Projekce zaměstnanosti v odvětvích do roku 2020 pro Českou republiku. Working Paper NOZV-NVF No. 4/2007, Praha: NVF-NOZV.

Havlíčková, V., Michalička, L. (2006): Anticipating Europe's Skills Needs – country contribution – Czech Republic, SkillsNet international seminar. University of Warwick, UK.

Havlíčková, V., Šímová, Z., Vymazal, J. (2005): Projekce zaměstnanosti v ČR na období 2005-10 v členění dle ekonomických odvětví. Working Paper NOZV-NVF No. 4/2005, Praha: NVF-NOZV.

Koucký, J., Lepič, M. (2008a): Kvalifikační požadavky na vzdělání v krajích České republiky. Praha: SVP.

Koucký, J., Lepič, M. (2008b): Vývoj kvalifikačních požadavků na pracovním trhu v ČR a v zahraničí. Praha: NÚOV.

Michalička, L., Kotíková, J., Stupnytskyy, O. (2009): Prognózování vzdělanostních potřeb – vývoj modelu LEON, současný stav a aktuální prognóza na období 2009 – 2013. Praha: VÚPSV.

Michalička, L., Kotíková, J., Stupnytskyy, O. (2007): Prognózování vzdělanostních potřeb na období 2007 – 2011. Praha: VÚPSV.

Michalička, L., Kotíková, J., Stupnytskyy, O. (2008): Prognózování vzdělanostních potřeb na období 2008 až 2012 – stav modelu a aktuální prognóza. Praha: VÚPSV.

Michalička, L., Stupnytskyy, O. (2006): Prognózování vzdělanostních potřeb na období 2007 – 2011. Praha: VÚPSV.

NVF-NOZV (2009): Předvídání kvalifikačních potřeb trhu práce. Praha: NVF-NOZV.

NVF-NOZV, Bláha, T. (2008a): Budoucí potřeba kvalifikované práce v sektoru ICT služeb v horizontu 2008-2020. Praha: NVF-NOZV.

NVF-NOZV, Bláha, T. (2008b): Zaměstnanost a trh práce v ICT službách a zhodnocení potenciálu jejich rozvoje ve vybraných krajích ČR. Praha: NVF-NOZV.

NVF-NOZV, ČOK, s.r.o. (2008a): Budoucí potřeba kvalifikované práce v elektrotechnickém průmyslu v horizontu 2008-2020. Praha: NVF-NOZV.

NVF-NOZV, ČOK, s.r.o. (2008b): Zaměstnanost a trh práce v elektrotechnickém průmyslu (OKEČ 30 – 33) a zhodnocení potenciálu jeho rozvoje ve vybraných krajích ČR. Praha: NVF-NOZV.

Pertold, F., Guzi, M., Kačmár, J., Munich, D., Jurajda, Š. (2008): Technická studie model. A program. Rozšíření stávající implementace modelu Cerge-ROA. Praha: CERGE-EI.

Strietska – Ilina, O. a kol (2001): Forecasting Skill Needs: Methodology Elaboration and Testing. Praha: National Observatory of Vocational Education and Labour Market – NTF.

Stupnytskyy, O., Kotíková, J., Michalička, L. (2005): Prognózování vzdělanostních potřeb na období 2006 – 2010; Zpráva o stavu a rozvoji modelu pro předvídání vzdělanostních potřeb ROA – Cerge v r. 2005. Praha: VÚPSV.

3.5 Webové stránky

<http://www.budoucnostprofesi.cz/>; <http://www.czechfutureskills.eu>

<http://www.infoabsolvent.cz>

<http://www.nsp.cz/>

3.6 Další relevantní literatura

Havlíčková, V., Braňka J. (2007): Předvídání kvalifikačních potřeb. Pro Futuro No. 2/2007, Praha: NVF.

Havlíčková, V., Franta, M., Guzi, M (2007): A system for forecasting skilled labour needs in the Czech Republic: putting research results into practice in systems, institutional frameworks and processes for early identification of skill needs. Cedefop.

3.7 Zkratky

CERGE-EI Centre for Economic Research and Graduate Education – Economics Institute

ČOK, s.r.o. Česká obchodní kancelář, s.r.o.

ISA Informační systém o uplatnění absolventů škol na trhu práce

LFS Labour Force Survey

MPSV Ministerstvo práce a sociálních věcí

MŠMT Ministerstvo školství, mládeže a tělovýchovy

NÚOV Národní ústav odborného vzdělávání

NVF -NOZV Národní vzdělávací fond – Národní observatoř zaměstnanosti a vzdělávání

SVP Středisko vzdělávací politiky – Pedagogická fakulta Univerzity Karlovy

VÚPSV Výzkumný ústav práce a sociálních věcí

Téma 4: Mobilita a migrace v souvislosti s odborným vzděláváním a zaměstnaností

Kapitola je rozvržena do tří tematických oblastí, které se váží k problematice mobility a migrace s ohledem na zaměstnanost, odborné i všeobecné vzdělávání. Jedná se o prostorovou mobilitu v rámci České republiky, migraci českých občanů do zahraničí a imigraci cizinců do ČR, vč. jejich integrace do majoritní společnosti. V rámci těchto tří tematických oblastí je zpracován přehled existujících výzkumných projektů, témat a problémů, specifikovány hlavní výsledky a navržena doporučení pro další směr výzkumné činnosti.

4.1 Přehled hlavních výzkumných problémů, témat a projektů

Mobilita a migrace patří k jednomu z často diskutovaných témat na národní i mezinárodní úrovni. V obecném pojetí představují tyto pohyby tři základní směry – jednak vnitřní migraci v rámci daného státu, jednak migraci domácích obyvatel do zahraničí a konečně imigraci a integraci cizinců v hostitelské společnosti. Na politické úrovni jsou formulovány především směry a cíle řešení spojené s imigrací a integrací cizinců z třetích zemí do evropského prostoru. V této souvislosti je uplatňována řada opatření od regulace finančních toků, podpory určitých programů až po legislativní opatření, z nichž většina postihuje oblast zaměstnanosti. O koordinaci směrů a cílů migrační politiky usiluje Evropská komise; její impulzy jsou významným podnětem pro koncepci migrační a integrační politiky v České republice.

4.1.1 Migrace a mobilita v rámci ČR

Vnitřní migrace a mobilita je chápána jako proces, při němž se lidé stěhují mezi územními celky v rámci jednoho státu nebo federace. Problematikou se v rámci základního výzkumu zabýval především Sociologický ústav Akademie věd (SOU AV) - Mikeszová (2006). Autorka se snaží o mezinárodní porovnání vnitřní mobility ČR a ostatních států EU a naráží na řadu metodologických problémů. Jednak neexistuje mezinárodní konsensus, který by harmonizoval způsob měření vnitřní migrace (tj. metodiku sběru a zpracování dat), jednotlivé země pracují s různým územním členěním (NUTS II, NUTS III, NUTS IV) a mnohdy i odlišnou definicí migrace. Geografická (vnitřní) mobilita v rámci ČR je zpravidla řešena v souvislosti s problémy trhu práce, tj. mírou zaměstnanosti, resp. nezaměstnanosti a jejími regionálními rozdíly. Geografická mobilita je řešena i v kontextu k vzdělanostní úrovni českých pracovních sil; reflektovány jsou rozdíly v prostorové mobilitě nekvalifikovaných (málo kvalifikovaných) pracovníků, pracovníků se středoškolským a vysokoškolským vzděláním a zdůrazněna diference míry nezaměstnanosti pro jednotlivé stupně vzdělání. Problematika vnitřní migrace ve vztahu k zaměstnanosti se objevuje v dalších pracích SOU AV (Lux, 2001), i v některých

starších i novějších studiích VÚPSV (Baštýř a kol., 1997; Kotíková, 2003; Kotíková a Kotrusová, 2008).

4.1.2 Migrace a mobilita českých občanů do zahraničí

Dílčí problémy mezinárodní migrace byly v ČR řešeny již v druhé polovině devadesátých let (Horáková, 1996). V souvislosti se šancí ČR stát se členem Evropského společenství se význam problematiky zahraniční migrace postupně zvyšoval a jeho aktuálnost se prohloubila v době přístupových jednání o kapitole volného pohybu pracovních sil. Nejkomplexněji byla problematika řešena ve VÚPSV; ať již formou větších grantových projektů (Baštýř a kol., 2000, 2008) nebo samostatných monografií (Vavrečková a Michalička, 2004; Vavrečková a Janata, 2005; Vavrečková a kol., 2008). Studie jsou obsahově členěny do vzájemně se doplňujících částí a představují ojedinělý poznatkový zdroj.

V rámci řešení byla realizována řada terénních průzkumů migračních záměrů české populace i obyvatel příhraničních regionů v přímém sousedství starých členských států. Zjišťována byla potenciální zahraniční migrace pobytového i dojížděkového charakteru – tzv. pendlérství (Jeřábek, 2006), i skutečná migrace českých občanů do států EU, s ohledem na dostupnost dat (Vavrečková a Musil, 2006). Problematika je řešena v souvislosti se zaměstnaností, jedná se výlučně o zahraniční pracovní migraci. Otázek vzdělání a všeobecného i odborného vzdělávání se dotýká pouze okrajově (např. v souvislosti se vzdělaností úrovní potenciálních migrantů), nebo vůbec ne. Dílčí výzkumný problém představovala otázka dequalifikace českých občanů v zahraničí v konfrontaci s konkrétními zkušenostmi reálných migrantů.

Rozsah potenciální a skutečné zahraniční migrace sledovaly i jiné vědeckovýzkumné instituce, vč. agentur pro výzkum veřejného mínění.

Od roku 2004 byla zahraniční pracovní migrace zkoumána ve vztahu k „brain drain“ neboli „odlivu mozků“ (Vavrečková a kol., 2008). Zatímco Evropská unie stojí před únikem mozků do zámoří, nové členské státy se obávají odchodu „těch nejlepších“ do starých zemí Unie. Česká republika není výjimkou. Zahraniční migrace vysoce kvalifikovaných byla sledována u lékařů, IT/ICT specialistů, inženýrů z podnikatelského výzkumu a studujících doktorandů. Riziko brain drain bylo zkoumáno ve vztahu k potřebám českého a zahraničního trhu práce a příjmové motivaci sledovaných odborníků. Výzkum zahrnoval komparaci vzdělanostní struktury české a zahraniční (evropské) pracovní síly, stav a vývoj absolventů migračně rizikových skupin a prognózu jejich vzdělanostních potřeb do roku 2012 (Michalička, 2007; Michalička a Czesaná, 2006).

Na projekt navázal výzkumný tým SOU AV (Kostecká a Bernard a Kostecký, 2008) zabývající se migrací českých vědců a analýzou politik k ovlivnění migrace vysoce vzdělaných.

4.1.3 Migrace a integrace cizinců v ČR

V posledních pěti letech se nejdynamičtěji rozvíjí výzkumná oblast migrace cizinců do České republiky a jejich integrace do české společnosti. Počet cizinců se v ČR každoročně zvyšuje; za posledních deset let stoupl zhruba dvojnásobně, podíl cizinců na obyvatelstvu dosahuje více než 4% a 6,5% na české pracovní síle. V průběhu let se mění struktura povolení k pobytu ve prospěch trvalých pobytů (40% všech cizinců v ČR).

Do této výzkumné oblasti je kumulován vysoký objem zdrojů financování ze státního rozpočtu, veřejných rozpočtů i evropských strukturálních fondů. V ČR existuje pestrá paleta výzkumných projektů a aktivit, které s danou tematikou souvisí.

Relevantní je např. projekt „Migrující osoby v České republice a sociální integrace“ (2006 – 2010), řešený na Masarykově universitě v Brně (Rakoszyová, 2006; Rakoszyová a kol., 2007; Rakoszyová a Trbola, 2008). Projekt analyzuje postavení přistěhovalců na českém trhu práce v procesu sociální integrace. Zkvalitnění integračních mechanismů je orientováno na oblast veřejných imigračních politik zaměřených na sociální inkluzi, vč. přístupu cizinců k vzdělávání, jazykovým a rekvalifikačním kursům.

Výzkumný tým z Přírodovědecké fakulty Univerzity Karlovy pod vedením doc. Drbohlava se v posledních letech zabývá především problémy ilegální migrace a ekonomickými aktivitami ilegálních migrantů. Často se jedná o projekty komparativní, umožňující celoevropské srovnání. Jako příklad lze uvést výzkumný projekt „Mezinárodní migrace a nelegální pracovní aktivity migrantů v Česku v širším evropském kontextu“ (Drbohlav, 2004; Drbohlav a Lukšíková, 2004; Drbohlav a kol., 2008). Zabývá se poznáním důvodů příchodů cizinců, charakteristikami ilegálních migrantů, poznáním jejich životního stylu i pravděpodobného budoucího chování. Výzkum probíhá pod vedením European Science Foundation a ICMPD ve Vídni za účasti devíti zemí EU a Švýcarska.

Významné jsou dále výzkumné aktivity týmu prof. Mareše z Institutu pro výzkum reprodukce integrace společnosti při Masarykově universitě. Projekty jsou orientovány na jednotlivé národnostní minority a jejich zapojení na český trh práce. Pozornost je věnována zejména třetí nejpočetnější skupině cizinců v ČR – migrantům z Vietnamu (cca 40 tis.), kteří disponují nejvyšším počtem udělených trvalých pobytů a živnostenských oprávnění. Nekorjak a Hofírek (2007) sledují životní styl Vietnamců, jejich izolovanost od hlavního proudu společnosti, odloučení od českého trhu práce a vytvoření specifického prostoru ekonomické reprodukce relativní soběstačnosti; výsledky komparují s jinými minoritami cizinců (zejména ukrajinskou pracovní migrací). Klvaňová (2006) se zaměřuje na imigranty ze zemí bývalého Sovětského svazu, sleduje vyprávěné příběhy migrantů z hlediska jejich pracovní a sociální integrace do většinové společnosti.

Doplňující pohled nabízejí práce vědců a výzkumníků z Etnografického ústavu Akademie věd pod vedením dr. Uherka a práce dr. Leontiyevy z SOU AV (např. Leontiyeva, 2004). Výzkumná tematika sleduje cizinecké komunity z antropologické perspektivy, jejich pracovní a sociální začlenění v závislosti na zemích původu.

Dlouhodobé trendy ve vývoji pracovních migrací sleduje v půlročních intervalech Bulletin „Mezinárodní pracovní migrace v ČR“ dr. Horákové z VÚPSV. Zabývá se vývojem zahraniční pracovní migrace od roku 1993. Aktualizuje statistické údaje o cizincích v ČR z pohledu ekonomické aktivity a souvislosti se změnami na českém trhu práce a demografickým vývojem populace. Inspirativní je její kritický pohled na otázky vzdělanostní úrovně cizinců z třetích zemí a schopnost jejich využití na trhu práce v ČR (Horáková, 2008).

Přístup imigrantů ke vzdělání a trhu práce hodnotí na základě kvantitativních i kvalitativních šetření cizinců ojedinělá studie GAC spol. s r.o. a Jiřího Kocourka (GAC, s.r.o., 2007). Ve svých závěrech uvádí, že, ačkoli je znalost češtiny klíčovým předpokladem pro uplatnění cizinců na trhu práce a jejich úspěšnou integraci do majoritní společnosti, není v ČR výuka češtiny řešena systémově. Značným handicapem je špatná znalost češtiny zejména pro děti cizinců, nastupujících do druhého stupně základních škol; školy postrádají metodiky výuky. Provedené výsledky šetření dále potvrzují, že cizinci v ČR obsazují především pracovní pozice příjmově pod celorepublikovým průměrem, o které nemají čeští občané zájem.

S uvedenými závěry se shoduje např. výzkumná studie Pořízkové (Pořízková, 2008), která mapuje základní charakteristiky zahraniční zaměstnanosti v ČR, hodnotí postavení cizinců na trhu práce a možnosti jejich společenské integrace. Autorka vychází ze šetření na úřadech práce a analyzuje přístupy nezaměstnaných cizinců k rekvalifikačním kursům a jazykové výuce. Cenným prvkem je autorčina snaha o analýzu zahraniční zaměstnanosti v souvislosti s vývojem vybraných socioekonomických ukazatelů hospodářského vývoje ČR³.

4.2 Výsledky výzkumu, jejich kritické zhodnocení

4.2.1 Migrace a mobilita v rámci ČR

Na základě výzkumných poznatků se ČR řadí k zemím s velmi nízkou mírou vnitřní prostorové mobility, která je ve srovnání se zahraničím jedna z nejnižších. Příčiny tohoto stavu nutno hledat v nivelizovaných životních podmínkách před rokem 1989, které české obyvatelstvo dostatečně nemotivovalo k přesídlování. Nevyřešená bytová situace porevolučního období (nedostupnost a vysoké ceny bytů pro velkou část populace) tento vývoj ještě podpořily. Podle průzkumů, které byly v této oblasti provedeny – např. Sociologický ústav AV (Mikeszová, 2006; Lux, 2001), patří mezi důvody „stěhování“ nejčastěji „následování rodinného příslušníka“ a „bytové důvody“. Stěhování z důvodů nezaměstnanosti v regionu (změny pracoviště) je nedostatečné a negativní důsledky se odrážejí v situaci na trhu práce. Značný problém představuje nízká flexibilita nekvalifikovaných (málo kvalifikovaných) pracovníků, neboť právě oni patří k nejméně

³ Kromě zde uvedených existuje i řada jiných autorů zabývajících se problematikou cizinců v ČR (např. Krebs a Pechová, 2008; Tolarová a kol., 2006 – a další viz literatura); jejich komplexní výčet a stručná charakteristika díla přesahuje rámec této kapitoly.

prostorově mobilní skupině. Vyhodnocení vztahu mezi vzděláním migrantů a jejich prostorovou mobilitou (stěhování uvnitř okresů a mezi kraji NUTS IV, NUTS III) potvrzuje výrazný rozdíl v chování obyvatelstva mezi skupinami s nižším a vyšším stupněm vzdělání. U osob se základním a středním vzděláním připadá více jak polovina objemu prostorové mobility na stěhování uvnitř okresů (v rámci NUTS IV) u vysokoškoláků tvoří nadpoloviční podíl stěhování mezikrajské (mezi NUTS III a NUTS II). Nízká mobilita obyvatelstva výrazně přispívá k regionálním rozdílům a k vyšší míře nezaměstnanosti v ČR.

4.2.2 Migrace a mobilita českých občanů do zahraničí

Rozšíření EU o nové státy ze střední a východní Evropy vyvolalo u zemí bývalé „patnáctky“ značné obavy z volného pohybu pracovních sil. ČR na základě výzkumných poznatků od začátku přístupových jednání argumentovala, že rozsah migračního potenciálu českých občanů není významný a nemůže destabilizovat evropské trhy práce. Opakovaná terénní šetření postojů českých obyvatel k zahraniční pracovní migraci (v průběhu let 2000 až 2005 celkem dotázáno 10 426 osob) tento postoj plně potvrzují (např. Vavrečková a Janata, 2005). Potvrdila se silná vazba českého obyvatelstva k domovu a preference života a práce v mateřské zemi. Nebyla potvrzena hypotéza o zvýšení migračních tendencí ve vztahu s uvolněním pracovního trhu ve Velké Británii, Irsku a Švédsku a celkový počet potenciálních migrantů nebyl oproti minulým letům navýšen. Závěry českých výzkumů byly reálnější, než modelový přístup k prognózám migračního potenciálu u řady zahraničních studií (např. European Integration Consortium, Ifo Institut, UK Home Office a řada dalších), kde bývaly prognózy migrantů z nových členských zemí přeceněny.

Šetřením byla dále prokázána relativně vysoká vzdělanostní úroveň českých potenciálních migrantů, která je vyšší než úroveň celkové české populace (maturanti a vysokoškoláci zaujímají ve vzorku potenciálně migrujících více než polovinu). Dvě třetiny z nich odmítá v zahraničí práci pod úrovní dosažené kvalifikace, ale zkušenosti posledních let hovoří spíše o opaku. Pod úrovní dosažené kvalifikace by byli ochotni pracovat v zahraničí častěji respondenti z dělnických profesí, studenti, učni a osoby nezaměstnané.

Ve srovnání se zahraničím započalo studium fenoménu brain drain v ČR relativně pozdě. V ČR nebyly proto rozvíjeny teoretické koncepty dané problematiky ale přejímány teoretická východiska západních autorů (Docquier a Rapoport, 2004; Schiff, 2005; Docquier a Sekkat, 2006). Analýzy realizované v ČR prokazují, že oborová a profesní struktura neuspokojené poptávky po vysoce kvalifikovaných odbornících je na pracovních trzích ČR a ostatních členských států prakticky shodná. Tyto skupiny jsou migračně rizikové, ale vykazují značné rozdíly v intenzitě migračního sklonu. Rozdíly se vyskytují mezi terciárně vzdělanými odborníky navzájem i mezi odborníky a českou populací. Signifikantní je zjištění, že, s výjimkou technických inženýrů, je intenzita zahraniční migrace u terciárně vzdělaných oproti populaci výrazně vyšší. Deklarovaná migrace do zahraničí zahrnuje u odborníků delší časové období i vyšší podíl

potenciálních trvalých migrantů. Nejrizikovější skupinu představují lékaři, jejichž intenzitu migrace pozitivně ovlivňuje trvalá poptávka v ekonomicky vyspělém světě, výdělková motivace k práci v zahraničí i nespokojenost většiny lékařů s poměry v českém zdravotnictví (Vavrečková a kol., 2008). Přesto dosud nepředstavuje brain drain v ČR výraznější kvantitativní propady, ale spíše kvalitativní ztráty špičkových expertů.

4.2.3 Migrace a integrace cizinců v ČR

Nárůst počtu cizinců v ČR, její demografický vývoj a členství v Evropském společenství (které se snaží o nadnárodní regulaci migrace a integrace) determinovaly řadu výzkumných problémů a vznikla pestrá paleta výzkumných i realizačních projektů, zabývajících se danou problematikou. Tématika je řešena z celonárodní i lokální úrovně, prakticky ve všech sférách vědecko-výzkumné činnosti. Oblast je řízena z úrovně pěti resortů, řeší se projekty mezinárodní spolupráce a podporují výzkumné i realizační aktivity cizinců z třetích zemí i příslušníků jednotlivých minorit. Řešení problematiky je však roztržštěné, postrádá koordinaci a komplexnost.

Při komparaci se zahraničím je nutno zohlednit specifika České republiky, která zaměření projektů ovlivňují⁴. Migrace cizinců je pro ČR relativně novým jevem, jehož rozsah a význam bude do budoucna narůstat.

Téměř všechny řešené projekty se dotýkají problematiky zaměstnanosti. Za hlavní determinanty zahraniční zaměstnanosti v ČR lze považovat další hospodářský vývoj v zemi. 70% cizinců v ČR je v zaměstnaneckém poměru; rozhodující bude vývoj počtu volných pracovních míst. Nejviditelněji zasáhla hospodářská krize agenturní zaměstnance – občany třetích zemí, kteří se ztrátou práce ztrácejí i legalitu pobytu. Růst podílu cizinců na pracovní síle (i důsledky krize) přináší rizika v ekonomické a sociální integraci. Nejzávažnějším důsledkem jsou nacionalistické tendence v majoritní společnosti, viz problémy s integrací cizinců v Evropě (Francie, Velká Británie, Německo, atd.).

Odbornému a všeobecnému vzdělávání cizinců věnují projekty pouze dílčí pozornost. Bylo prokázáno, že občané z třetích zemí vykonávají zaměstnání s nižšími požadavky na vzdělání a míra využívání výuky českého jazyka v rámci rekvalifikačních kurzů pro cizince je nedostatečná (pouhé 1,5% cizinců vedených na úřadech práce). Podle provedených analýz je důvodem malý zájem cizinců o rekvalifikace. Za zcela negativní lze považovat absenci pravidelného monitoringu nezaměstnaných cizinců a nedostatek kvalitativních dat pro vyhodnocení hlavních příčin.

4.3 Závěry a doporučení pro další výzkum

Na základě analýzy výzkumného poznání lze po oblast odborného vzdělávání navrhnout následující výzkumné aktivity:

⁴ Přísun cizinců nastává až v devadesátých letech minulého století, v ČR zatím neexistuje druhá generace cizinců a je zde nízké zastoupení příslušníků muslimského světa, druhou nejpočetnější skupinou jsou Slováci, bez jazykových a kulturních bariér atd.

- V důsledku nedostatečné vnitřní mobility a negativních důsledků na zaměstnanost rozpracovat model předvídání vzdělanostních potřeb pro konkrétní regiony a pokusit se propojit prognózy odborného vzdělávání se stimulací prostorové mobility,
- Vzhledem k trvale nízké intenzitě migračního potenciálu českých pracovních sil věnovat výzkumné kapacity zahraniční mobilitě a migraci terciárně vzdělaných. Realizovat pravidelný monitoring aktuální poptávky po terciárně vzdělaných odbornících na trhu práce v konfrontaci se stavem a vývojem nabídky terciárně vzdělaných uchazečů. Při analýze vycházet z dostupných statistických údajů v třídění podle vzdělanostních a zaměstnaneckých kategorií (KZAM II) a metodou časových kohort bilancovat v konkrétní vzdělanostní (zaměstnanecké) kategorii přírůstky odborníků s jejich úbytky. S využitím kvalifikovaných prognóz vzdělanostních potřeb a poznatků o vývoji českého trhu práce stanovit očekávané přírůstky/úbytky úzkoprofilových kategorií a důsledky v oblasti odborného vzdělávání. Současně analyzovat aktivity k podpoře růstu domácí inteligence v požadované vzdělanostní a profesní struktuře v kombinaci s cíleně řízenou imigrační politikou požadovaných odborníků ze zahraničí.
- Ve vztahu k postupující hospodářské recesi provádět pravidelný monitoring nezaměstnaných cizinců z třetích zemí (vč. jejich profesních a vzdělanostních struktur), analyzovat příčiny nezaměstnanosti a možnosti cizinců využít nástroje aktivní politiky zaměstnanosti, zejména rekvalifikačních a jazykových kurzů. V souvislosti s nařízením vlády o poskytování dotací ze státního rozpočtu nestátním neziskovým subjektům pro podporu integrace cizinců formou jazykových a vzdělávacích kursů monitorovat efektivitu a účinnost těchto aktivit v praxi.

4.4 Použitá literatura

Baštýř a kol. (1997): Sociálně ekonomická motivace na trhu práce k zaměstnávání osob z nízkopříjmových skupin obyvatelstva v produktivním věku. Praha: VÚPSV.

Baštýř, I. (2008): Syntetické výsledky analýz vztahů výdělků vybraných skupin odborníků v ČR a státech EU. In: Vavrečková a kol.: Riziko možného odlivu kvalifikovaných odborníků z České republiky do zahraničí. Praha: závěrečná zpráva projektu 13 019/04.

Baštýř, I. a kol. (2000): Důsledky vstupu ČR do EU na vztahy s Rakouskem se zaměřením na zaměstnanost, trh práce a migraci. Praha: VÚPSV.

Drbohlav, D. a kol. (2008): Mezinárodní migrace a nelegální pracovní aktivity migrantů v Česku v širším evropském kontextu. Praha: PŘF UK.

Drbohlav, D.; Lukšíková, P. (2004): Integrace cizinců v ČR, Studie arménské, vietnamské a ukrajinské komunity v Praze a středočeském kraji. Praha: PŘF UK, IOM.

Drbohlav, D.; Lukšíková, P. (2004): Pozadí výzkumu – přehled stavu zkoumaných komunit usazených v ČR. Ukrajinci. Praha: Mezinárodní organizace pro migraci.

GAC spol. s r.o., Kocourek, J. (2007): Analýza přístupu žen imigrantek a mužů imigrantů ke vzdělávání a na trh práce v České republice. Praha.

Horáková, M. (1996): Pracovní pobyty českých občanů v Německu. Praha: VÚPSV.

Horáková, M. (2008): Dlouhodobé trendy ve vývoji pracovních migrací v České republice. Praha: VÚPSV.

- Horáková, M. (2009): Mezinárodní pracovní migrace, Bulletin No 22. Praha: VÚPSV.
- Jeřábek, M. (2006): Regionální výzkum v severozápadních Čechách. Ústí nad Labem: Acta Universitatis Purkynianae 124, Studia Geographica VII., UJEP.
- Klvaňová, R. (2006): Inkluze/exkluze migrantů v transnacionální perspektivě.
- Kostecká, Y.; Bernard, J.; Kostecký, T. (2008): Zahraniční migrace vědců a výzkumníků a nástroje k jejímu ovlivnění. Praha: SOÚ AV.
- Kotíková, J. (2003): Rizikové skupiny uchazečů o zaměstnání z pohledu úřadu práce. Praha: VÚPSV.
- Kotíková, J.; Kotrusová, M. (2008): Regionální dimenze nezaměstnanosti v České republice 2008. Praha: VÚPSV.
- Krebs, M.; Pechová, E. (2008): Zpráva z projektu: Vietnamští dělníci a dělnice v českých továrnách. Praha: Ministerstvo vnitra ČR.
- Leontiyeva, Y. (2004): Ukrajinská komunita v České republice, „Pozadí výzkumu – přehled stavu zkoumaných komunit usazených v ČR – Ukrajinci.
- Lux, M. (2001): Má právní vztah k bydlení vliv na mobilitu lidí za prací?
- Michalička L. (2009): Prognózování vzdělanostních potřeb na období 2008 až 2012 – stav modelu a aktuální prognóza. Praha: VÚPSV.
- Michalička, L. (2007): Analýza počtu českých lékařů a IT/ICT odborníků v kontextu mezinárodního srovnání, stavu a vývoje sledovaných odborníků. In: Vavrečková a kol. Riziko odlivu lékařů a odborníků IT/ICT z České republiky do zahraničí. Praha: VÚPSV.
- Michalička, L.; Czesaná, V. (2006): Komparace vzdělanostní struktury české pracovní síly se vzdělávací strukturou pracovní síly v EU. In: Vavrečková a kol.: Migrace odborníků do zahraničí a potřeba kvalifikovaných pracovních sil. Praha.
- Mikeszová, M. (2006): Jak se lidé stěhují v rámci České republiky aneb vnitřní migrace v České republice ve srovnání s jinými evropskými státy. In: Socioweb, Vol. 5, No 5.
- Nekorjak, M.; Hofírek, O. (2007): Vietnamští imigranti a český trh práce – paralely a rozdíly s ukrajinskou pracovní migrací.
- Pořízková, H. (2008): Analýza zahraniční zaměstnanosti v České republice; postavení cizinců na trhu práce a podmínky jejich ekonomické integrace. Praha: VÚPSV.
- Rakoczyová, M. (2006): Migrující osoby v České republice – postavení na trhu práce a sociální integrace. Praha: VÚPSV.
- Rakoczyová, M.; Trbola, R. (2008): Lokální strategie integrace cizinců v ČR. Praha: VÚPSV.
- Rakoczyová, M.; Trbola, R.; Vyhlídal, J.; Kofroň, P. (2007): Zaměstnavatelé zahraničních pracovníků v České republice a jejich role v procesu sociální integrace; analýza poptávky po zahraniční pracovní síle. Brno.

Tolarová, B.; Stehlíková, E.; Bitrich, T.; Vodochodský, I.; Dymeš, P.; Paláček, J. (2006): Trh práce a cizinci – zpráva z výzkumu. Chomutov.

Uherek, Z.; Hošková, S.; Očeňásek, J. (2002): Úspěšné a neúspěšné integrace cizinců. Praha: Etnografický ústav AV ČR.

Uherek, Z.; Korecká, Z.; Pohárová, T. (2007): Cizinecké komunity z antropologické perspektivy. Vybrané případy významných imigračních skupin v České republice. Praha: Etnografický ústav AV ČR.

Vavrečková a kol. (2008): Riziko možného odlivu kvalifikovaných odborníků z České republiky do zahraničí; závěrečná zpráva z výzkumného projektu 13 019/04 - DP 2. Praha: VÚPSV.

Vavrečková, J. (2003): Migrační potenciál českého obyvatelstva c procesu evropské integrace. Praha: VÚPSV.

Vavrečková, J.; Janata, Z. (2005): Migrační potenciál po vstupu ČR do EU. Praha: VÚPSV.

Vavrečková, J.; Michalička, L. (2004): Monitoring zahraniční pracovní migrace a jejích podmiňujících faktorů se zaměřením na česko-německé a česko-rakouské příhraničí. Praha: VÚPSV.

Vavrečková, J.; Musil, J. (2006): Sledování migračního pohybu českých občanů do států EU s důrazem na země s otevřeným trhem práce pro české občany. Praha: VÚPSV.

4.5 Další relevantní literatura

Brouček, S. (2003): Český pohled na Vietnamce. Praha: EU AV ČR.

Česká školní inspekce (2008): Rovnost příležitostí při vzdělávání cizinců v ČR. Tematická zpráva České školní inspekce. Praha.

Český statistický úřad (2008): Cizinci v České republice 2008. Praha: Český statistický úřad.

Horáková, M. (2008): Umíme využít pracovní potenciál cizinců? Praha: Univerzita Jana Amose Komenského.

Kováčová, P. (2006): Jak se žije cizincům v České republice? Analýza biografických vyprávění. Praha: AV ČR.

4.6 Webové stránky

www.cizinci.cz

www.mvcr.cz/cizinci.aspx

www.czso.cz/csu/cizinci

www.msmt.cz/vzdelavani/program-na-podporu-aktivit-v-oblasti-integrace-cizincu

www.migraceonline.cz

www.vupsv.cz/index.php?p=publikace&site=default